

MC
109.793

Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

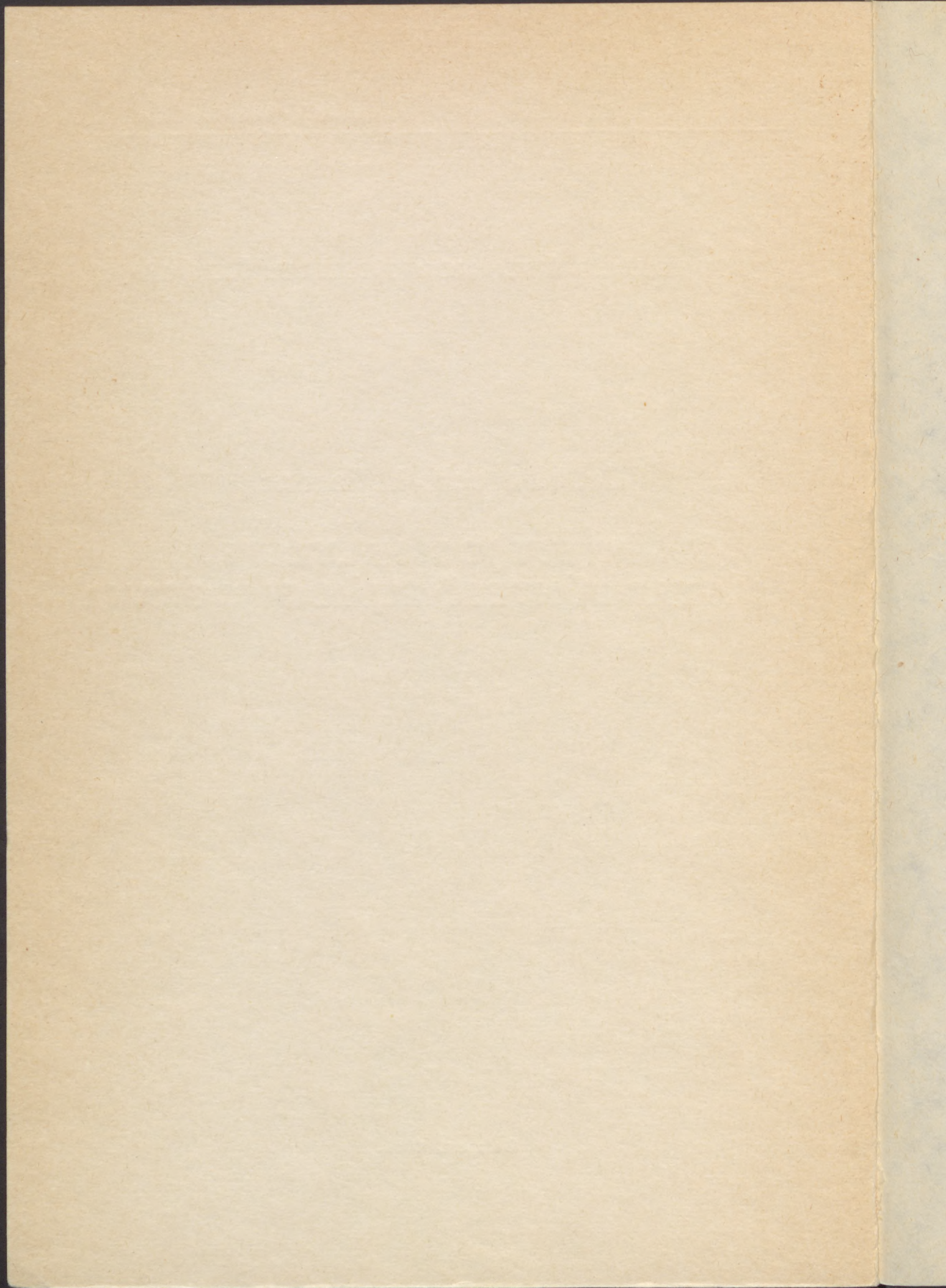
A JOGI FELELŐSSÉG- ÉS SZANKCIÓRENDSZER ELMÉLETI ALAPJAI

9.

Dr. Kratochwill Ferenc

**A SÉRTETT JOGI HELYZETE A
MAGYAR BÜNTETŐ ELJÁRÁSI JOGBAN**

Budapest, 1990.

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Állam- és Jogtudományi Kar

A JOGI FELELŐSSÉG- ÉS SZANKCIÓRENDSZER ELMÉLETI ALAPJAI

9.

Dr. Kratochwill Ferenc

A sértett jogi helyzete a magyar büntető eljárási jogban

Készült az OTKA terhére folytatott, "A jogi felelősség és szankciórendszer fejlesztésének elméleti alapjai" c. kutatás keretében (témafelelős Dr. Madarász Tibor).

Témavezető: Dr. Békés Imre

Budapest

1990.

MC109.793

R
2

1990

ISBN 963.462.543.6.

ISSN 0238 9574

(hírlap száma)

ISSN .0.238.-9754.

Készült az OMIKK nyomdaüzemében
Budapest, I., Gyorskocsi u. 5-7.
Felelős vezető: Tóth Károly

A SÉRTETT JOGI HELYZETE A MAGYAR BÜNTETŐ ELJÁRÁSI JOGBAN

I. RÉSZ

A BÜNCSELEKMÉNY SÉRTETTJE - A BÜNTETŐ ELJÁRÁS RÉSZTVEVŐJE

I. Fejezet

Fogalmak és általános kérdések

1.1. A sértett fogalma.

A magyar jogi nyelv a bűncselekmény károsultjára többfajta megjelölést használ. A viktimológia az áldozat kifejezést alkalmazza arra, akinek a személyét vagy jogait a bűncselekmény közvetlenül sértette vagy veszélyeztette. A büntetőjog tudománya ezt a személyt passzív alannak nevezi, és a kört annyiban tágítja, hogy kiterjeszti a jogi személyekre is. Maga a büntető törvénykönyv sem az áldozat, sem a sértett megnevezést nem használja általános fogalomként, hanem az áldozati körhöz tartozó személyeket "más", "valaki" szóval, vagy ráutalással jelöli meg. Ennek ellenére néhány törvényi megfogalmazás - inkább csak szinonimaként - használja a sértett megjelölést is.¹

A sértett megnevezés sajátos büntető eljárási fogalom. Tartalmi jegyeit a tudomány alakította ki fokozatosan, mert mind a polgári korszak, mind a népi demokratikus jogalkotás első évtizedeinek büntetőeljárási jogszabályai megkerülték a fogalom pontosítást. A jogszabályok részletezés nélkül szóltak a "sértettről" és fogalmát ismertnek tekintve csak jogi helyzetét szabályozták.

A jogszabályi meghatározás hiányára a tudományos munkák ismételten felhívták a figyelmet.² Móra Mihály az 1961-ben megjelent büntető eljárásjogi tankönyvében részletesen foglalkozott a sértett fogalmának meghatározásával, és az akkor hatályos jog, valamint a szakirodalom alapján elemzést adta a sértett helyzetének. Rámutatott arra, hogy a sértett tágabb értelemben az a személy, akinek jogát vagy jogos érdekét a befejezett vagy megkísérelt bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette. Ez a tágabb értelemben vett sértett azonban bizonyos esetekben felléphet magánvádlóként, vagy magánfélként. Ekkor a "sértett, mint magánvádló" vagy a "sértett, mint magánfél" (vagy egyszerűen csak: magánvádló-magánfél) megjelölést használjuk. A sértett azonban szerepelhet az eljárásban úgy is, hogy sem a vádat nem képviseli, sem polgári jogi igényt nem érvényesít. Ilyenkor nevezhetjük szűkebb értelemben vett sértettnek, és az ő megjelölésére célszerű a "sértett" megnevezés használata.³

A szakirodalomban Király Tibor szorgalmazta ismét a sértett fogalmának törvényi meghatározását, nem önmagában a definiálás kedvéért, "hanem inkább azért, hogy világos legyen, kinek a fellépését akarja elfogadni a törvény sértetti pozícióban, és ennek alapján kinek a fellépését fogadja el a jogalkalmazó".⁴

A büntető eljárásról szóló 1973. évi I. törvény eleget tett a tudomány sürgetésének és a magánvádló, valamint

a magánfél fogalmának már régebbi eredetű meghatározásán túlmenően megjelölte a sértett fogalmi jegyeit is: "Sértett az, akinek jogát vagy jogos érdekét a bűncselekmény sértette vagy veszélyeztette." (Be. 53.§ /1/ bek.) A törvény erre a fogalomra alapozva vezette le a magánvádló és a magánfél meghatározását is.

A magánvádló: "Könnyű testi sértés, magánlaksértés, magántitok és levéltitok megsértése, távközlési titok kifürkészése, rágalmozás, becsületsértés és halottnak vagy emlékének meggyalázása esetében a vádat - mint magánvádló - a sértett képviseleti, ha büntető eljárásnak csak magánindítványra van helye. (54.§ /1/ bek.)

A magánfél: "Magánfél az a sértett, aki a büntető eljárásban polgári jogi igényt érvényesít." (Be. 55.§ /1/ bek)

A ma hatályos eljárási jog is - bár a magánvádas ügyek köre időközben némileg módosult - ezeket a fogalom - meghatározásokat alkalmazza, és vizsgálódásaink során mindhárom eljárási fogalmat használnunk kell, mert az eljárási jogosultságok a tartalmi jegyeiktől függően változnak. De egyben utalni kell a fogalmak tisztázása során arra is, hogy a sértett megjelölés alkalmazható a magánvádlóra és a magánfélre is, mert sajátos helyzetük (hogy egyben vádat is képviselnek, vagy polgári jogi igényt is érvényesítenek) csak bővíti az őket sértettként

egyébként is megillető jogok körét.

A sértett fogalmának tisztázása során végül utalni kell néhány vitatható vagy kellőképpen még nem tisztázott kérdésre:

Az olyan bűncselekményeknél, amelyek elkövetési tárgya természetes személy, a passzív alany és a sértett többnyire egybeesik. De például a csalás passzív alanya az, akit az elkövető tévedésbe ejtett, "sértettje" viszont az, aki a cselekmény következtében kárt szenvedett. Ha ezek nem azonosak - véleményem szerint - mindkettőjük sértetti fellépésének helye lehet, mert jogos érdekeik egyaránt sérelmet szenvedtek, s a károsult kártérítési igényét is érvényesítheti a büntető eljárásban.

Az egyén vagy egy szűkebb közösség (például egy vállalati kollektíva) sértetti minősége magától értetődő, s a magyar eljárási jog ismeri fellépésük lehetőségét. Korántsem ilyen egyszerű a helyzet, ha a bűncselekmény következtében pontosan be nem határolható közösség szenved sérelmet. Így például az újabb magyar szakirodalomban merült fel az a kérdés, hogy kit kell a környezetvédelmet sértő bűncselekmény sértettjének tekinteni. Márkus Ferenc álláspontja szerint, ha behatárolható személyek szenvednek meghatározható sérelmet, elsősorban az élet, a testi épség és az egészség ellen bűncselekmények valamelyike állapítható meg. Éppen ezért a környezet védelmét sértő bűncselekmény akkor lép előtérbe, ha a következmények

nem pontosan meghatározható személyek ellen irányulnak, vagy a hátrány nem olyan jellegű és foku, hogy elegendő lenne egyes személyek mint sértetteknek a különválasztásához. Ebből következik, hogy e cselekményeknek általában nincs passzív alanya, processzuális értelemben nem egyértelmű, hogy ki vagy kik lépnek fel "sértettként". De előfordulhat, hogy az egészség jelentős mértékű kedvezőtlen befolyásolása vagy az ezzel okozott közvetlen életveszély (környezetkárosítás büntette: Bt. 28o.§) úgy alakult ki, hogy elvezet a "konkrét" sértetti helyzet kialakulásához.⁵ Ilyen körülmények között a sértett vagy sértettek fellépése - véleményem szerint is - megengedhető és egyben kívánatos is. Ugyanekkor jelezni kell, hogy e területen az államigazgatási eljárás lehetőségei nem biztosítják kellőképpen a jogvédelmet, a csoportérdek érvényesítésének polgári jogi és polgári eljárásjogi eszköztára pedig a magyar jogrendszerben nem teljes. A meglévő lehetőség: az ügyész polgári perbeli fellépése sem bizonyul a gyakorlatban kielégítőnek. Ezért Sólyom László a valóságos - tehát nem az ügyész vagy nem az állampolgárok érdekképviselőjét ellátó más országos szervek és egyesületek fellépéséhez kötött - közérdekű (populáris akció) megengedésében jelölte meg a magyar jogfejlődés kívánatos irányát.⁶ Jelenleg - ennek hiányában - egy környezetkárosítás miatt induló büntető perben nincs mód

arra, hogy a sértettek nagyobb köre magánfélként léphessen fel.

1.2. A sérelem

A sértett fogalmának meghatározásából következik, hogy a magyar büntető eljárási törvény a sértetté váláshoz megelégszik a jogok vagy jogos érdekek veszélyeztetésével, tehát nem kívánja meg a jogsérelem bekövetkezését, vagy a polgári jogi értelemben vett károkozást. Aki büntetőjogilag passzív alanya a bűncselekménynek, önmagában ezen az alapon tényleges erkölcsi, fizikai, illetve vagyoni sérelem vagy kár nélkül is sértettként léphet fel a büntető eljárásban. A gyakorlat követi ezt a törvényi utmutatást, és nincs adat arra, hogy bárkit is elzártak volna a sértetti fellépés lehetőségétől. Igaz, ez nyilván összefügg azzal is, hogy az "egyszerű sértettnek" a magyar büntető eljárási jog csak viszonylag szűk körben ad jogokat, és így a sértett belépése az eljárásba nem zavarja különösebben a hatóságokat.

Más a helyzet a magánfél esetében, aki a büntető eljárásban polgári jogi igényét érvényesíti. Nála a sajátos fellépés elvi alapját a polgári jogi szabályok teremtik meg.

A polgári jogi felelősség a jogellenes és felróható károkozásra épül fel. Feltételei: a jogellenes magatartás, a kár, a felróhatóság és az okozati összefügg-

gés. A magyar polgári jogban minden olyan károkozás jogellenes, amelyet a törvény nem enged meg. Magában foglalja a cselekvéssel vagy a nem-tevéssel okozott kárt is.

A kár személyi vagy vagyoni lehet. Az előbbi a személyhez fűződő jogok megsértése esetén keletkezik. Amennyiben a személyi sérelem vagyoni kárral jár, ennek szabályait kell alkalmazni. Más esetekben a jogaiban megsértett pénzben nem mérhető hátrányokat, kellemetlenségeket, fájdalmat szenved. Ha ez oly mértékű, hogy a "károsultnak a társadalmi életben való részvételét, vagy egyébként életét tartósan vagy súlyosan megnehezíti, illetőleg jogi személynek a gazdasági forgalomban való részvételét hátrányosan befolyásolja", a polgári törvénykönyv 354.§-a alapján kárpótlás igényelhető. Ilyen "nem vagyoni kárt" megalapozhat a fiatal édesanya halála, az orvosilag igazolt neurózis, a tartós és súlyos depresszió kialakulása, a súlyos idegösszeroppadás, a feltűnő eltorzulás, stb.⁷ A kárpótlás összegét becsléssel állapítja meg a bíróság, s ezt már a szakirodalomban sem tekintik a személyiséget ért sérelem pénzbeli megváltásának.

A vagyoni kár lehet felmerült kár (damnum emergens), elmaradt jövedelem vagy hasznos (lucrum cessans) és indokolt költség. Az indokolt költségek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükséges kiadások (temetési költség, egyszerű sírkő,

gyógykezeléssel járó közlekedési kiadások, élelmezési többletköltség, taníttatási többletkiadások, ügyvédi képviselet a büntető eljárásban stb.).⁸

A felróhatóság általános esete a vétkesség (vétkes az, aki nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben általában elvárható). Végül szükséges a jogellenes és felróható magatartás, valamint a kár közötti okozati összefüggés.⁹

Ha a polgári jogi igényt a büntető eljárásban érvényesítik, a polgári jog szabályainak általános és tág keretei leszűkülnek, részben az eljárási törvény, részben az ezen alapuló bírói gyakorlat következtében. Az igény érvényesítésének feltételeit a törvény így határozza meg: "A magánfél a terhelttel szemben azt a polgári jogi igényt érvényesítheti, amely a bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett." (Be. 55.§ /2/ bek.)

A legjelentősebb megszorító feltétel a közös ténybeli alap. A büntető eljárásban nem érvényesíthető olyan kárigény, amely az eljárás sértettje, illetőleg terheltje között kialakult jogviszonyból ered ugyan, de keletkezését nem bűncselekmény (szabálysértés), hanem egyéb jogi tény váltotta ki (BJD 1713. sz.). A büntető eljárást nem lehet a polgári jogi követelés behajtásának eszközévé tenni. Így például a tartás elmulasztása miatt indított büntető eljárás során, erre irányuló kérelem esetén sem

kötelezheti a bíróság a terheltet tartásdíj fizetésére, mivel itt nincs olyan polgári igény, amely a bűncselekmény folytán keletkezett, hanem a bűncselekményt éppen a tartási jogosultságból folyó kötelezettség nem teljesítése valósítja meg. (BJD 1705. sz.)

Szükséges továbbá, hogy a bűncselekményt jelentő magatartás és a kár bekövetkezése között szoros okozati összefüggés álljon fenn (BJD 9411. sz.).

A kárigény csak a sértett követelése lehet. Ha valamely szerv (pl. biztosító) a sértettet már kártalanította, ezzel az igényével a büntetőperben nem léphet fel. (BJD 1721., 1201., 2105., 2108., 2112., 3305., 3440., sz.) Ez következik a Be előtt idézett 55.§-ából és abból is, hogy a sértett halála esetén a magánfél jogait az örököse gyakorolhatja (Be. 55.§ /5/ bek.). Hasonló módon az ügyész is csak a sértettet megillető polgári jogi igényt érvényesítheti a büntető perben (Be. 55.§ /4/ bek.). Ezért a büntető eljárásban az állam javára való marasztalásnak sincs helye. Így például a büntető eljárásban az üzérkedéssel szerzett jogtalan haszon esetén sem lehet jogalap nélküli gazdagodás címén a vádlottat az állam javára marasztalni, s ebben az esetben az elkobzás alá eső érték megfizetésének lehet csak helye. Az állandóan követett bírói gyakorlat szerint a büntető eljárásban "más igény, mint a sértettet megillető polgári jogi igény nem érvényesíthető" (BJD 2092. sz.).

Továbbá korlát, hogy a büntető eljárás keretében a kártérítési igényt csak a terhelttel szemben lehet érvényesíteni. A magyar büntető eljárás szabályai szerint tehát nincs mód arra, hogy a büntető eljárásba a terhelt mellé vagy helyébe más, polgári jogilag esetleg felelős személyt is bevonjanak. A kodifikációs viták során felvetődött az új alanyi pozíció megteremtésének a gondolata, de a viták eredményeként nemleges álláspont alakult ki.¹⁰

Végül utalni kell arra, hogy a polgári jogi igényt - legkésőbb a bíróságnak az ítélelhozatal céljából tartandó tanácsülésre történő visszavonulásáig - elő kell terjeszteni (Be. 211.§). A büntető bíróság a polgári jogi igény tárgyban - hasonlóan a polgári bírósághoz - csak kérelemre határoz, az hivatalból nem ítéltethető meg (BJD 5359. sz.). Erre hivatalból akkor sem kerülhet sor, ha a terhelt elismeri a kártérítési kötelezettségét. (BJD 1714. sz.)

A magyar szakirodalomban Szabó Lászlóné professzor szovjet, román és lengyel példákra hivatkozva szorgalmazta a társadalmi tulajdon fokozott védelme, illetve a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes, tehát ügyeinek vitelét ellátni nem tudó sértett oltalmára a kereseti kérelemhez való kötöttség elvének részleges feloldását. Ezt nem tartotta megvalósíthatatlannak, bár maga is elismerte, hogy az ügyészi fellépés a polgári

jogi igény "hivatalból való érvényesítésének" egyik változatát jelenti.¹¹

A sértetté (egyszerű sértetté) váláshoz a magyar eljárási jog megelégszik a jogok vagy jogos érdekek veszélyeztetésével. A védett jogtárgyat a befejezett bűncselekményekhez hasonlóan - már a kísérleti és az előkészületi cselekmény is veszélyezteti, az eltérés az elkövetési stádiumok között csak a veszélyeztetettség fokában jelentkezik. Ezért, ha a büntető törvénykönyv a kísérletet vagy még az előkészületet is bünteti, a passzív alany jogainak a veszélyeztetése is megállapítható és sértetti fellépésüknek nincs akadálya.

Korlátokat csak az anyagi büntetőjog, illetve a büntetőjogi szemlélet jelenthet. Így például a gondatlan cselekményeknek, vagy az egy mozzanatu szándékos bűncselekmények közül a verbális cselekményeknek (pl. szóbeli becsületsértés) nincs kísérlet, ez így "sértettje" sem lehet. Az előkészület miatt büntetendő cselekmények zöme a magyar büntetőjogban az állam elleni és az emberiség elleni bűncselekmények között van. Gyakorlatilag az emberölés büntette az egyetlen, amelynek természetes személy a sértettje. Így az előkészület esetén igen szűk körre korlátozódik a sértetti fellépés lehetősége.

Lényegében hasonló a helyzet a polgári jogi igényt érvényesítő magánfél esetén is. Akár a büntetendő kísérlet, akár az előkészület okozta a kárt, a sértett magán-

félként is felléphet.

Végül utalni kell arra, hogy mind a kísérlet, mind az előkészület esetén az önkéntes elállás büntetlenséget biztosít, de ha az ún. "maradék-cselekmény" önmagában is megvalósítja valamely más bűncselekmény törvényi tényállását, ezért az elkövető felelősségét meg kell állapítani. Például, ha az idegen lakásba lopási szándékkal betörő a lopás elkövetésétől önként eláll, ezért nem lesz büntethető, felelős viszont a magánlaksértésért vagy a szándékos rongálásért. Hasonló módon, ha az emberölés előkészületénél az értékes házőrző kutya megmérgezése önkéntes elállás esetén rongolásnak minősül. Mindkét esetben a kár a büntető eljárásban is érvényesíthető.

Némileg eltérő a helyzet a magánvádas cselekményeknél. Előkészületük nem minősül bűncselekménynek, szóbeli elkövetés esetén (becsületsértés, rágalmazás) a kísérlet fogalmilag kizárt. A többi esetben (pl. könnyű testi sértés) a magánvádló fellépésének kísérlet esetén sincs akadálya.

1.3. A sértett

A közbűncselekmények háromötöd részénél az elkövető magatartása közvetlenül az állampolgárok személye vagy javai ellen irányul. Magyarországon a bűncselekmények áldozatainak 75,6 %-a vagyonában károsodott, ga-

rázda jellegű cselekmények miatt 17,8 %-uk, személy elleni gondatlan (elsősorban közlekedési) cselekmény miatt 6,6 %-uk vált sértetté.¹²

A büntető eljárás kezdeményezésének formái között a leggyakoribb a sértett feljelentése. A közvadás bűncselekmények megtörténtére csaknem kétharmad részben a személyiségükben, jogaikban károsultak hívták fel a bűnüldöző hatóságok figyelmét.¹³

Ezek az adatok - részletes, szociológiai jellegű felmérés hiányában is - jól jelzik a sértetti fellépés motivációját és a sértettek közreműködési készségét a büntető eljárásban.

A sértetti motivációra jellemző adatokat tárt fel a magyar szakirodalomban Korinek László és Tóth Tihamér munkássága.¹⁴ Bár elsősorban a lakosságnak a bűnügyi munkáról alkotott értékítéletét, a büntető eljárás kezdeményezésének és a feljelentések elmaradásának kérdéskörét elemezték, a tanulmányaikban közölt, s igen részletes statisztikai táblázatokból következtetni lehet a sértett büntető eljárási fellépésének motivációjára is. Így például: míg a népgazdaság elleni bűncselekmények körében az eljárások alig több, mint 5 %-a indult a sértett feljelentésére, ez az arány a személyek javait károsító bűncselekmények között a rablásnál meghaladja a 90 %-ot, a lopásnál a 88 %-ot, a súlyos testi sértésnél pedig a 76 %-ot.¹⁵

A közvetlen, személyes sérelemnek tehát elsődleges szerep jut a sértetti fellépésnél, s az állampolgári, erkölcsi oldal a háttérbe szorul. A feljelentések elmaradásának indokai között - a mintegy 600 kérdőívet feldolgozó kutatás adatai szerint - első helyen, 37 %-os részesedéssel a bűncselekmény vagy a kár csekély volta indokolta a feljelentés elmaradását. Míg ez a motívum a vagyoni cselekményeknél 37,65, a személy elleniekénél 10,7 % volt. Ez azt jelenti, hogy "az anyagi kártérítés óhajta e körben lényegesen kevésbé erős indíték, mint az erkölcsi vagy az ezzel azonos értékű bosszuvágy, a megsértett igazságérzet orvoslásának igénye." ¹⁶

Ismételten hangsúlyozva a magyarországi részletes, szociológiai vizsgálódások hiányát, feltehető, hogy a sértett büntető eljárási fellépésének okai között kiemelkedő helye van a megtorlási váagnak, a védelem keresésének a jogsértő magatartás megszüntetése iránti igénynek, s az anyagi követelések nem elsődlegesek vagy nem mindig a büntető eljárás keretei között jelennek meg.

Különös figyelmet érdemel a sértetti motiváció vizsgálatánál a magánvádas ügyek viszonylag nagy száma. Ezekben a sértett egyértelműbb bűnüldözési szerepet vállal magára, és jól jelzi, hogy a büntető per igénybevételénél a sértett személyes indítékainak (a jogsértés megtorlása, az elkövető speciális visszatartásához fűző-

dő igénynek) milyen jelentős szerepe van.

A sértett sajátos anyagi jogi és eljárási jogi érdekeinek mibenlétére nem állnak tényfelmérésen alapuló adatok a rendelkezésünkre. De az előbbieken jelzett kutatások arra is utalnak, hogy az igazság keresése, az erkölcsi és az anyagi elégtétel óhaja - talán ide lehet sorolni az elfogadható mértékű bosszuvágyat is -, valamint a garázda vagy a gazdasági bűncselekmények körében (elsősorban a korrupciós és az élősdi jellegű cselekményeknél) a politikai vagy az egyszerű állampolgári meggyőződés sorolható azon elsődleges érdekek közé, amelyek szerephez jutnak a sértetti igényekben.

A feljelentések elmaradásának okaival foglalkozó kutatások jelezték a "sok az utánajárás" sértetti gondját.¹⁷ Az eljárás hatékonysága, az egyszerűség és a gyorsaság iránti igény nyilván határozottabban fogalmazódik meg az egyszerű állampolgároknál, mint a hosszabb ügymenethez és a bonyolult, bürokratikus formákhoz jobban hozzászokott hatóságokban.

A sértett eljárási jogai és kötelességei a bűnüldözési funkcióhoz kapcsolódnak, és a bűnüldözés feladatának megvalósítását segítik elő.¹⁸ Ez a kapcsolat különböző és igen erős is lehet: kezdve a magánindítványra üldözendő bűncselekmények körétől, ahol a sértett fellépésének hiánya akadálya a bűnüldözésnek (büntethetőséget kizáró ok - Btk. 31.§), eljuthatunk a magánvádas ügyekig,

amelyekben széleskörű vádfunkcióban teljesedik ki.

1.4. A sértett kriminogén viselkedése

A magyar büntető eljárási törvénykönyv nem tartalmaz olyan rendelkezést, amely a bűncselekmény következtében sérelmet szenvedett személy sértetti minőségének elismerését előírná. Sem a nyomozóhatóság, sem a bíróság nem hoz ilyen határozatot. A sértetté váláshoz - a sértetti jogok gyakorlásához - elegendő a jogok vagy a jogos érdekek sérelme, vagy veszélyeztetése (Be. 53.§ /1/bek.).

Az eljárási törvény már a nyomozási szakaszban előírja a legfontosabb határozatok (például: nyomozás megtagadása, nyomozás megszüntetése) kézbesítését a sértettnek, még abban az esetben is, ha a feljelentést nem ő tette, vagy a hatóság előtt még nem is lépett fel sértetti minőségben. Így előfordulhat, hogy a sértett erről az eljárási pozíciójáról csak a kézbesítésből szerez tudomást.

Bár ebben a témában részletes vizsgálódások nem folytak Magyarországon, nem látszik alaptalannak a feltételezés: Kevés a valószínűsége, hogy bárkitől is megtagadták volna a sértetti fellépés lehetőségét. Ha ez mégis előfordulna, a jogorvoslati jogosultság alapelve (Be. 7.§) lehetővé teszi a nyomozási szakaszban a panasz

igénybevételét, mert a jogorvoslatot korlátozó speciális rendelkezés ennek nem állít akadályt.

A sértetti fellépés lehetőségének elismerése szempontjából tehát közömbös a sértett kriminogén viselkedése, vagy más személyi körülményeire vonatkozó adatok jellege. Ezeket a tényeket a bíróságok a büntetés kiszabása során vehetik figyelembe. Így például, az állandó birói gyakorlat szerint enyhítő körülmény a sértett kihívó magatartása, a jogtalan eljárása vagy bántó magatartása által előidézett felháborodás. Enyhítő körülmény lehet, ha a bűncselekményt a szégyenérzet vagy a házastárs hűtlensége miatt kialakult féltékenység váltotta ki és ezek létrejöttében a sértettnek volt szerepe. A terhelt javára értékelheti a hatóság a rendszeres ellenőrzés hiányát, a munkavédelmi szabályok megszegésének megtürt gyakorlatát, stb.

Hasonló módon a magánfél által érvényesített kártérítési igény elbírálásánál a kármegosztás lehet olyan eszköz a bíróság számára, amelyben kifejezésre juttatja a sértett közrehatását a bűncselekmény elkövetésében vagy az okozott kár nagyságának kialakulásában.

1.5. Az eljárásjogi eszközök profilaktikus hatása azokra a személyekre, akik saját magatartásuk révén váltak sértetté

A magyar büntető eljárási jog prokilaktikus eszközeinek a sértettre gyakorolt hatását vizsgálva egy általános jellegű és egy speciális lehetőséget lehet számbavenni.

A büntető eljárás általános jellegű profilaktikus hatást érhet el a tárgyalás nyilvánossága, valamint az ügydöntő határozat rendelkezései és indokolása következtében. Ez érintheti a sértettet is. A hatóság döntése feltárhatja közrehatását a bűncselekmény elkövetésénél, társadalomellenes magatartását, mulasztását vagy gondatlanságát is. A bíróság ezeket a körülményeket a büntetés kiszabása során a vádlott javára értékelheti, vagy kár megosztást alkalmazhat, ha a magánfél a polgári jogi igényt érvényesített. Ily módon a sértett szembesül saját mulasztásával, esetleg bűnös magatartásával, még abban az esetben is, ha büntető eljárás nem is indult vele szemben.

"Intézkedés a bűnözés megelőzésére" címmel (a gyakorlatban használt nevén: szignalizáció) a büntető eljárási törvény határozza meg a speciális eszközt: "A hatóságok kötelessége, hogy a bűncselekmény elkövetését lehetővé tevő, a büntető eljárás során felderített okokról és körülményekről a további bűncselekmények megelőzése végett az intézkedésre illetékes szervek külön jogszabály rendelkezései szerint értesítsék." (Be.117.§ /1/ bek)

A szignalizáció foganatosításának részletes, technikai szabályait a belügyminiszter, a legfőbb ügyész és

az igazságügyi miniszter külön-külön utasítása írja elő.

A szignalizáció hatékonyságát biztosítja a következő rendelkezés: "Az értesített szerv harminc napon belül köteles a hatóságot az intézkedéséről tájékoztatni. Ennek elmulasztása esetén a hatóság az értesített szerv felettes szervéhez fordul." (Be. 117.§ /2/ bek.)

A szabályozás módjából az a következtetés vonható le, hogy a szignalizáció csak állami szervnek, társadalmi szervezetnek, vagy egyesületnek küldhető meg. Magánszemélynek nem adhat a hatóság ilyen jelzést, még akkor sem, ha a bűncselekmény elkövetését a magatartása megkönnyítette.¹⁹ Más kérdés, hogy a hatóság alakszerűség nélkül - nem a Be. 117.§-ának keretei között - a magánszemély figyelmét is felhívhatja a bűncselekmény elkövetését megkönnyítő magatartásának megszüntetésére.²⁰

Mindezekből következik, hogy a hatóságok elsősorban akkor élnek a szignalizáció lehetőségével, ha az eljárás során felderített, a bűncselekmény elkövetését megkönnyítő okok és körülmények megszüntetése valamely "szerv" jogkörébe tartozik, függetlenül attól, hogy ez esetleg nem is sértetti minőségben szerepelt az eljárásban. Természetesen előfordulhat, hogy az intézkedésre felhívott vállalat maga volt a bűncselekmény sértettje (pl. a pénzkezelés és szállítás hanyagságainak megszüntetése).

Nem kizárt az sem, hogy a hatóság állami szervet

(pl. a gyámhatóságot) keressen meg azért, hogy intézkedjék a kriminogén magatartást tanusító fiatalok sértett életkörülményeinek befolyásolása végett.

A magyar büntető eljárási jognak tehát nincsenek olyan sajátos, a magánszemély sértettre közvetlenül is ható eszközei, amelyek profilaktikus hatással rendelkeznének. Így, ha a sértett életmódja vagy eseti magatartása szerepet is játszott a sérelmére bekövetkezett bűncselekményben, marad a hatóság számára az eljárásban rejülő általános nevelő hatás, illetve csak a közvetett utat, a más "szervet" igénybe vevő megoldást alkalmazhatja.

2. Fejezet

Történeti előzmények

2.1. Az 1896. évi büntető perrendtartás és a sértett jogi helyzete

A feudalizmus végén Magyarországon a büntető eljárásnak két formája volt: az írásbeli per és a sommás szóbeli eljárás. Mindkét forma szokásjogon, illetve egyes részletkérdéseket szabályozó törvényeken alapult, s nem volt az eljárást egységbe foglaló kódex. Az írás-

beli per - különösen ha nemesek ellen folyt - sok vonásban a polgári perhez hasonlított, és természetesen nagy szerepet biztosított a sértettnek (vádlónak).

A büntető eljárás rendjében az 1870-es évek elején lényeges változások történtek. Ekkor alakult ki az egységes ügyészi, valamint a birói szervezet, és a bíróságok "zsinórmértékül" fogadták el Csemegi Károly 1872. évi törvényjavaslatát. Ezek az Ideiglenes Büntető Eljárási szabályok már említést tettek a sértettéről, a magánindítványról és a magánvádról is.¹

A századfordulón hatályba lépett, és az 1896. évi XXXIII. törvénybe foglalt büntető perrendtartás (a továbbiakban: Rb.) lényeges változásokat hozott a sértett jogállásában, mert gazdagította a sértett eljárási fellépésének lehetőségeit, s kodifikálta a polgári jogi igény büntető eljárás érvényesítésének addigi - birói gyakorlaton alapuló - lehetőségét. "Nem ok nélkül írta Edvi Illés Károly, hogy a büntető perben egy titokzatos egyén hatféle alakban, és ugyanannyi különböző cím alatt - csak sértett, magánindítványra (magánindítvány visszavonására) jogosult, magánfél, főmagánvádló, pótmagánvádló, csatlakozó (több sértett esetén) - jelenik meg, holott mindig ugyanaz a személy."²

E kétségtelenül bonyolult rendszerből - némi egyszerűsítéssel - a következőket lehet kiemelni:

A törvény 13.§-a a sértett személyét az "alapfogal-

mak" között így határozta meg: "Sértett az, akinek bármely jogát sértette vagy veszélyeztette az elkövetett vagy megkísérelt bűncselekmény". A törvény ennek az egyszerű sértettnek nem sok jogot biztosított, mert a sértett főbb jogosultságait rendszerint mint vádló vagy magánfél érvényesíthette.

A sértett fél indítványára üldözendő bűncselekmények körében (pl. nemi bűncselekmények) a törvény kodifikálta a "magánindítvány" benyújtásának szabályait (RBp. 89-92.§).

A főmagánvád intézményének lényege az volt, hogy a sértett az ügyésztől függetlenül gyakorolhatta a vádemelést és a vádképviselő jogát (pl. könnyű testi sértés, magánlaksértés). Bár ezekben az ügyekben is - közérdekből - a vád képviselőt az ügyész a sértettől átvehette (RBp. 41.§).

A pótmagánvádnak általában az összes hivatalból üldözendő bűncselekmény esetén helye volt, alkalmazására abban az esetben került sor, ha az ügyész a vád képviselőt megtagadta vagy a vádat elejtette. A sértett ilyenkor a főügyésztől kérhette e döntés megváltoztatását, s ha ez nem történt meg, átvehette a vád képviselőt (RBp. 42.§). Fellebbezési jog illette meg a pótmagánvádlót, ha az elsőfoku bíróság felmentő ítélete ellen az ügyész nem fellebbezett (RBp. 383.§.).

A fő-és pótmagánvádlónak a jogköre nagyon hasonló volt. Megillette őket az iratbetekintés, a jelenlét és az indítványtétel joga, perbeszédet tarthattak, és jogorvoslati jogosultsággal is rendelkeztek.³

A törvény XXVII. fejezete tárgyalta a magánjogi igény érvényesítésének és biztosításának a feltételeit. A kár összegének feltárását a törvény csak addig a mértékig engedte meg, amelyet a büntető jogszabályok alkalmazása szükségessé tett. A büntető bíróság a kártérítést megítélhette, illetve polgári perre utasíthatta az elbírálását, ha az igénylő "rövid idő alatt" igényét kellően igazolni nem tudta. A kártérítési igény biztosítására a "bűnügyi zárlat" szolgált.

Az 1896. évi büntető perrendtartás - bár lényeges módosításokkal - 1952. január 1-jéig marad hatályban.

2.2. Változások a sértett helyzetében 1945 után

Magyarországon 1945-öt követően a polgári korszak jogszabályainak jelentős része hatályban maradt. A gyökeres változást az 1951. évi III. törvény (a továbbiakban: Bp.) hozta meg.

Az új jogszabály az egyszerű sértettel meglehetősen szűkmarkuan bánt. Fogalmát nem határozta meg, és csak a bírói szakaszban biztosította számára a jelenlét

és az iratokba való betekintés jogát (Bp. 45.§). A törvény még a tárgyaláson sem adott jogot a sértettnek önálló bizonyítási indítvány tételére, mert a miniszteri indoklás szerint "a vádat az ügyész képviseli, s a bizonyítás tekintetében is csak ő lehet hivatva meghatározni a szükséges lépéseket".

A perrendtartás 41.§ /1/ bekezdése a magánindítványos cselekmények közül a könnyü testi sértés, becsületsértés és rágalmazás, magánlaksértés, levéltitok megsértése, valamint ingó vagy ingatlan dolog rongálása és a tulajdon elleni kihágás esetében a vád képviselőjének jogát a főmagánvádlóra bizza.

A sértett, mint pótmagánvádló az ügyésztől a vád képviselőjének jogát átvehette, ha az a nyomozás teljesítését megtagadta, a nyomozást megszüntette, a vádat elejtette, illetve nem fellebbezett a felmentést tartalmazó elsőfoku ítélet ellen (Bp. 41.§ /2/ bek.).

Az ügyész számára megmaradt - a közérdek védelmére hivatkozással - az a lehetőség, hogy a magánvádlótól a vád képviselőjének jogát az eljárás bármely szakaszában átvegye. Ebben az esetben a magánvádlót csak a sértett jogai illették meg (Bp. 43.§).

A sértett, mint magánfél a terhelttel szemben a büncselekményből származó polgári jogi igényét az elsőfoku tárgyalás megkezdéséig bejelenthetette (Bp. 44.§ /1/ bek.). A miniszteri indoklás hangsúlyozta, hogy azért kötik a

polgári jogi igény előterjesztésének lehetőségét a tárgyalás megkezdéséhez, mert ezzel kívánja biztosítani, hogy a bíróságok a döntésüket megfelelően előkészíthessék.

A magánfelet a bírósági szakaszban megillette az iratok megtekintésének joga, és a "polgári jogi igénynek keretében" indítványokat tehetett (Bp. 44.§ /3/ bek.).

A törvény előírja, hogy a polgári jogi igényről "lehetőleg" érdemi döntést kell hozni. A magánfelet akkor lehetett egyéb törvényes utra (polgári perre) utasítani, ha annak elbirálása az eljárás befejezését jelentékenyen késleltette (Bp. 187.§ /3/ bek.).

Külön figyelmet érdemel, hogy a törvény 182.§ /1/ bekezdése lehetővé tette, hogy a bíróság a polgári jogi igényről - mind elutasítással, mind helytadással - a felfentő ítéletben is dönthessen. Nincs adat arra, hogy a bíróságok milyen mértékben éltek e lehetőséggel. A korabeli és hivatalosnak tekinthető magyarázat - a miniszteri indokolással egyezően - csak arra utalt, hogy mivel a polgári igénynek a büntethetőségtől függetlenül is helye lehet, nincs akadálya az érdemi döntésnek, feltéve, hogy a bizonyítékok a bíróság rendelkezésére állnak.⁴

A szakirodalomban Móra Mihály ismételten vitatta a törvényhozó álláspontját. Elismerte ugyan a célszerűségi szempont jogosságát, de felhívta a figyelmet arra az ellentmondásra, hogy nincs "büncselekmény folytán kelet-

kezett"/kár (Bp. 44.§ /1/ bek.), ha a bíróság éppen azt állapítja meg, hogy a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény.

A magánvádló fellebbezéssel élhetett a terhelt terhére, a magánfél azonban csak a polgári jogi igényt érdemben elbíráló döntés ellen fellebbezhetett (Bp. 188.§). Ez egyben azt is jelentette, hogy a közvádas ügyekben a sértett fellebbezési joga a polgári jogi igény körére szűkült.

Az előbbieken idézett 1951. évi II. törvényt viszonylag rövid időn belül több jogszabály módosította, de jelentősebb változást elsősorban az 1954. évi módosítás hozott.

Az 1954. évi V. törvény (a továbbiakban: I.Bpn.) megszüntette a "főmagánvádló" elnevezést, és - a magánvádra üldözendő bűncselekmények körét érintetlenül hagyva - a sértettet ezekben az ügyekben magánvádlónak nevezte.

Ez a módosítás összefüggött azzal a rendelkezéssel, amely a pótmagánvád intézményét megszüntette (I.Bpn. 11.§). Az egyszerűsítés és az ügyészi vádmonopólium erősítésének jegyében végrehajtott változtatás azt eredményezte, hogy a vádló jogok a továbbiakban csak az ügyészt, illetve a magánvádas ügyekben a magánvádlót illette meg.

A magánfél fellépésének legkésőbbi időpontját az új jogszabály a bíróságnak az ítélelhozatal céljából való visszavonulásáig tolta ki, mert ezzel kívánta előmozdítani, hogy a sértett minél gyakrabban élhessen az

együttes elbírálás lehetőségével (I.Bpn. 13.§ /1/ bek.).

A magánfél jogainak bővítését szolgálta az a változtatás is, hogy indítványainak körét már nem szorította a polgári jogi igény keretei közé. Így a magánfelet a bizonyítás körében is korlátlan indítványozási jog illette meg (I.Bpn. 13.§ /2/ bek.).

Elvi jelentőségű ujitása volt a módosító jogszabálynak, hogy az ügyész számára is lehetővé tette a sértettet megillető polgári jogi igény érvényesítését (I. Bpn. 13.§ /3/ bek.).

Végül jelentősen bővült az egyszerű sértett jogköre, mert a tárgyalási szakaszban felszólalási és indítványozási jogkört kapott (I. Bpn. 14.§).

Az 1957. évi 8. számú törvényerejű rendelet (a továbbiakban: II.Bpn.) a leggyakrabban előforduló magánvadás ügyekben (könnyű testi sértés, becsületsértés, rágalmazás), a tárgyalás előkészítésének speciális formáját vezette be. A tanács elnöke a terheltet és a magánvádlót személyes meghallgatásra idézte meg az ügy adatainak és a bizonyítékok részletes feltárása érdekében (II. Bpn. 13.§). Ezen az ülésen a felek képviselői is részt vehettek. A bíróság egyes döntései ellen (áttétel más hatósághoz, az eljárás felfüggesztése, az eljárás megszüntetése) a magánvádlót fellebbezési jog illette meg.

Az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet (a

továbbiakban: RBe) az új büntető törvénykönyv - az 1961. évi V. törvény - életbe lépésére is figyelemmel - új kódexbe foglalta a büntető eljárási jogot.

A sértett és a magánfél eljárási helyzetén nem változtatott az új jogszabály. A magánvádas ügyek köréből azonban már kimaradtak a vagyon elleni bűncselekmények. Ezzel a magánvádas cselekmények kizárólag a személy elleni, ezen belül is az emberi méltóság elleni kisebb súlyú bűncselekményekre korlátozódtak. "Következésképpen a magánvádas intézmények tisztán személyiségi karakterűvé vált, a személyhez fűződő jogok védelmének eszköze lett.⁶

Átalakult a magánvádas ügyek előkészítésének célja is. A terhelt és a magánvádló személyes meghallgatásának technikai szabályai nem változtak lényegesen, de a meghallgatás általánosan kötelező lett minden magánvádas ügyben, és feladatai - átvéve és továbbfejlesztve a bírói gyakorlatot - bővültek a kibékítés megkísérlésével (RBe. 187.§).

Az eljárási törvény 191.§-a külön jogszabályra bízta, hogy a magánvádas ügyek előkészítését más állami szerv, vagy társadalmi szervezet hatáskörébe utalja, és megállapítsa eljárásának részletes szabályait. Ez a jogszabály - az 1962. évi 24. számú törvényerejű rendelet - hamarosan megjelent. E jogszabály kizárólag a társadalmi bíróságok eljárására utalta a száznál több

dolgozót foglalkoztató vállalatok dolgozói között kezelt rágalmazási, becsületsértési és könnyű testi sértési ügyeket. Ez a "társadalmasítás" azonban nem volt hosszú életű, mert az 1975. évi 24. számú törvényerejű rendelet már nem tette lehetővé a társadalmi bíróság eljárását bűncselekmény esetén. A társadalmi bírósági eljárásnak Magyarországon nem voltak hagyományai. Bevezetését értetlenség és elég nagy ellenállás kísérte. Nem állt összhangban a törvény előtti egyenlőség elvével sem, mert az ipari és különösen a mezőgazdasági termelősövetkezetekben nem került bevezetésre, működése ténylegesen a nagy iparvállalatokra korlátozódott. A megszüntetésben feltehetően szerepet játszott a büntető eljárás belső differenciálása is (a büntetési és a vétségi eljárás kettéválasztása és a vétségi eljárás egyszerűsítése.).

Az 1962. évi 8. számú törvényerejű rendelet az 1966. évi 16. számú törvényerejű rendelet módosította, de rendelkezései a sértett eljárási helyzetét nem változtatták meg.

A jogfejlődés következő jelentős állomása az 1973. évi I. törvény (a továbbiakban: Be.) megszületése volt. De ezzel eljutottunk a jelenleg is hatályos jogszabály bemutatásához. Itt elegendőnek látszik annak jelzése, hogy a törvény - az anyagi jogszabályok változását követve - következetesen végrehajtotta az eljárás büntetési,

illetve vétségi eljárásra bontását, valamint a magánvádas eljárás speciális szabályait külön fejezetbe (XIV. fejezet) foglalta össze.

Ezt a törvényt az 1979. évi 4. és 11. számú, majd az 1983. évi 25. számú és az 1984. évi 20. számú törvényerejű rendeleteket, végül az 1989. évi XXVI. törvény módosította. E változtatások közül csak az 1979. évi 4. számú törvényerejű rendelet érintette a sértettet, pontosabban magánvádas ügyekre vonatkozó szabályokat. A büntető törvénykönyv változásainak következtében a magánlaksértés a közvádas bűncselekmények körébe került, és változott az egyes magánvádas bűncselekmények megnevezése. Így a magánvádas cselekmények a következők: könnyű testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés (Be. 54.§ /1/ bek.). Inkább csak törvényszerkesztési változtatásnak minősíthető, hogy a magánindítvány előterjesztésének részletes szabályai a büntető törvénykönyvből átkerültek az eljárási jogszabályba (Be. 123.§ /3/ bek.).

Összességében megállapítható, hogy az utóbbi 40 év magyar jogfejlődésében több tendencia érvényesült: A sértett jogai az ügyész vádmonopólium erősödése következtében csökkentek, a sértett fokozatosan a büntető eljárás másodlagos, háttérbe szorított alanyává vált. A sértett vádlói fellépésének lehetőségei - ezzel összhangban - szűkültek, de a magánvádas eljárás szabályai gazdagodtak

a jogszabályok a magánvádas eljárás területén aprólékosabb szabályozási módot követtek. A magánfél fellépési lehetőségei lényegében változatlanok maradtak. Ugyanekkor hangsúlyozni kell, hogy az 1970-es évektől, de különösen az utóbbi 10 évben nagymértékben növekedett a szakirodalomban a sértett eljárásjogi helyzetén javítást igénylő - viktimológiai és kifejezetten eljárásjogi - munkák száma.

3. fejezet

A sértett jogi helyzetének általános jellemzése

3.1. A sértett jogképessége és cselekvőképessége. A sértett képviselője. Az elhalt sértett hozzátartozóinak eljárásjogi helyzete

A sértett (magánvádló, magánfél) büntető eljárási jogképességének és cselekvőképességének helyzete a magyar eljárási szakirodalom viszonylag kidolgozatlan témái közé tartozik. A publikált birói gyakorlat sem ad egyértelmű állásfoglalást sok - bár kétségtelenül inkább csak elméleti szempontból feltehető - kérdésre. Ezért e tanulmány - néhány vitatható kérdés jelzése mellett - csak a téma legfontosabb vonásaira terjed ki.

A magyar szakirodalom következetesen megkülönbözteti

az eljárási általános (absztrakt) és az eljárási konkrét jogképeség, illetve az eljárási cselekvőképesség fogalmát. Az általános (absztrakt) jogképeség) arra utal, hogy valaki az eljárás alanya lehet, jogok és kötelezettségek illetik meg. Ilyen értelemben bárki, aki a büntető eljárásban szerepel, jogképeséggel rendelkezik.

A konkrét jogképeség azoknak az ismérveknek és tulajdonságoknak az összessége, amelyek megléte esetén valaki egy adott eljárásnak (ügynek) meghatározott alanya lehet. A büntető eljárás magánszemélyeinek ilyen jogképeségét az egyes alanyok fellépésének (bevonásának) feltételeiről szóló rendelkezések, illetve az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekményhez való viszonyuk határozza meg (sértett: Be. 53.§ /1/ bek., magánvádló: Be. 54.§ /1/ bek., magánfél: Be. 55.§ /1/ bek.).

Büntető eljárási cselekvőképessége (perbeli cselekvőképessége) annak van, aki az eljárási jogait és kötelezettségeit saját cselekményével gyakorolhatja. Mivel a magyar büntető eljárási jogban - két kivételtől eltekintve - nincs képviseleti kényszer, főszabályként arra következtethetünk, hogy aki bármilyen szerepkörben fellép a büntető eljárásban, egyben cselekvőképességével is rendelkezik.¹ Az egyes alanyok - különösen a sértett, magánvádló, magánfél - helyzetének vizsgálatánál azonban néhány megszorítást kell tenni.

Az egyszerű sértett és a magánvádló általában személyesen lép fel a büntető eljárásban, de jogait képviselője útján is gyakorolhatja (Be. 58.§ /1/ bek.). A büntető eljárás 1967-ben megjelent és sok vonatkozásban még ma is "hivatalosnak" tekinthető kommentárja külön hangsúlyozta, hogy a polgári jog szerinti korlátozott cselekvőképességnek (Ptk. 12-13.§), illetve a cselekvőképtelenségnek (Ptk. 15-17.§) a sértett és a magánvádló fellépésére nincs hatása.² Ezt az álláspontot erősíti meg a Btk. 31.§ /3/ bekezdése is: "Ha a sértett korlátozottan cselekvőképes, a magánindítványt törvényes képviselője is, ha pedig cselekvőképtelen, kizárólag törvényes képviselője terjesztheti elő. Ezekben az esetekben a magánindítvány előterjesztésére a gyámhatóság is jogosult." Ez a rendelkezés a magánindítvány előterjesztésénél köti meg a sértett kezét, de nem korlátozza a vádlói jogok gyakorlásában. A publikált bírói gyakorlat is elsősorban a magánindítvány előterjesztésének módjával foglalkozik, (BJD, 64., 174., 2478., 3630., 4685., 4687., 7076., 70708.). Mindezeknek nem mond ellent a már idézett kommentárnak az az álláspontja, hogy ha a magánvádló képtelen perbeli jogainak gyakorlására, "természetesen" törvényes képviselőjének közreműködését igénybe kell venni.³

Elsősorban a cselekvőképtelen - 14 éven aluli - kiskorú (Ptk. 15.§), és az elmebetegség miatt a cselek-

vőképességet kizáró gondnokság alá helyezett (Ptk. 16.§ /2/ bek.) tartozhat abba a körbe, amelyben magam is indokoltan tartom a törvényes képviselő vagy a gondnok bevonását. Ennek rendjéről azonban az eljárási törvénykönyv nem rendelkezik, és a birói gyakorlatban sem tekinthető a megoldás módja kiforrottnak.

Joggal feltételezhető, hogy azért nem vetődik fel élesebben a magánvádas eljárásban a cselekvőképtelen, illetve a korlátozottan cselekvőképes személy képviselőnek gondja, mert a magándindítvány előterjesztésénél a képviselő már megjelenik, és felismerve eljárásának szükségességét, a továbbiakban már - törvényi előírás nélkül is - a magánvádlóval együtt jár el.

A Be. 56.§-a arra az álláspontra helyezkedik, hogy amennyiben a büntető eljárási törvény a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatos eljárási kérdésekről nem rendelkezik, a polgári eljárás szabályait kell alkalmazni. Ebből következik, hogy a magánfél büntető eljárási cselekvőképessége - büntető eljárási külön rendelkezések hiányában - eltér a sértett cselekvőképességétől. A polgári eljárás szabályai szerint eljárási cselekvőképessége annak van, aki a polgári jog alapján teljes cselekvőképességű, illetőleg aki a per tárgyáról érvényesen rendelkezhet (Pp. 49.§). A cselekvőképtelen, vagy a korlátozott cselekvőképességű felperesnek tehát eljárási cselekvőképessége nincs, helyette törvényes

képviselője jár el. A magánfélnek - ellenkező rendelkezés hiányában - nem lehet más a helyzete a büntető eljárásban, mint a felperesnek lenne a polgári perben. Főszabályként tehát azt állapíthatjuk meg, hogy a magánfél maga érvényesítheti polgári jogi igényét a büntető eljárásban, illetve az általános szabály alapján (Be. 58.§ /2/ bek.) jogait képviselője útján is gyakorolhatja. A cselekvőképtelen, illetve korlátozottan cselekvőképes sértett esetében azonban a törvényes képviselőt az eljárásba be kell vonni.

Nincs kialakult büntetőbirósági gyakorlat abban a kérdésben, hogy eljárhat-e magánfélként a korlátozottan cselekvőképes olyan esetben, ha "kizárólag előnyöket szerzhet", vagy eljárása a "mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű" fogalmába vonható. A Ptk. 14.§-a ilyen esetekben megengedi a korlátozottan cselekvőképes szerződés kötését a törvényes képviselő közreműködése nélkül is, így elképzelhető ennek a szabálynak kiterjesztő értelmezése a büntető eljárásra is. Végül elgondokodtató, hogy a kötelező képviselet elve mennyiben alkalmazható a magánvadás ügyekben. A magánvádoló eljárhat személyesen akkor is, ha a polgári eljárás szabályai szerint perbeli cselekvőképességgel nem rendelkezik. Így kérdéses, hogy a magánvadásra folyó eljárásban önállóan előterjesztheti-e a polgári jogi igényét. Van olyan álláspont, hogy ilyen-

kor a büntető eljárás szabályait kell irányadónak tekinteni a polgári jogi igény tekintetében is,⁴ bár egyértelműbb megoldásnak tartom a törvényes képviselő bevonását mind a vádképviselőt, mind a polgári jogi igény érvényesítésének ellátására.

A sértett, a magánvádló és a magánfél képviselőt a törvényes képviselő, valamint meghatalmazás alapján ügyvéd, nagykoru hozzátartozó, illetve az láthatja el, akit erre külön jogszabály feljogosít (Be. 58.§ /2/ bek.).

Törvényes képviselő jár el a kiskorú, vagy a gondnokság alá helyezett nagykorú személy képviselőjében. Kiskorú esetében a törvényes képviselő személyéről az 1974. évi I. számú - családjogi - törvény rendelkezik (szülő, gyám, állami gondozás esetén az intézet vezetője). Nagykorú személy részére a gyámhatóság rendel ki gondnokot (Ptk. 224. és 225.§). Az ügyvéd számára külön megbízást kell adni, ennek alakszerűségét a Pp. 69.§-a szabályozza. A nagykorú hozzátartozó személyét - a büntető eljárásban - a Btk. 137.§-ának 5. pontja határozza meg (egyeneságbeli rokon és ennek házastársa, az örökbefogadó és a nevelőszülő, az örökbe fogadott és a nevelt gyermek, a testvér, a házastárs, az élettárs és a jegyes, a házastárs egyeneságbeli rokona és testvére, valamint a testvér házastársa).

A külön jogszabály által képviselőre feljogosítottak köre igen széles (az állami vállalat igazgatója, a szövetkezet elnöke, illetve az átruházott jogkörben eljáró

dolgozó, a vállalatok jogtanácsosai, az Állami Biztosító jogtanácsosa, a szakszervezeti, illetve szövetkezeti jogsegélyszolgálat megbízottja, stb.). Közülük csak a szakszervezeti jogsegélyszolgálat fellépése korlátozott, mert a magánvádló és a sértett magánfél képviselőjében nem járhat el.⁵

Végül indokolt annak jelzése, hogy a Magyar Köztársaság és egyes államok között fennálló konzuli egyezmények szerint a konzulnak jogában áll államának a büntető eljárásban sértettként résztvevő polgárait külön meghatalmazás nélkül képviselni mindaddig, amíg az meghatalmazottat nem nevez ki, vagy át nem veszi a jogai és érdekei védelmét. Ilyen konzuli egyezmény van például hazánk és Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, Kuba, Lengyelország, Mongólia, Német Demokratikus Köztársaság, Románia, Szovjetunió között.

A külföldi sértett jogvédelmét szolgálja a legfőbb ügyésznek az az állásfoglalása is, amely szerint ha maga a sértett (meghatalmazottja) vagy az őt képviselő konzul a polgári jogi igényt nem érvényesíti, az ügyész - kifejezett lemondás hiányában - a vádemeléskor köteles ezt az igényt érvényesíteni.⁶

A képviselői jogkör terjedelmére az eljárási törvény nem tartalmaz rendelkezést. A meghatalmazás általános elveiből következik, hogy az a büntető eljárás

során való teljes képviseletre vagy egyes perbeli cselekményekre is adható. Ez következik abból a bírói gyakorlatból, amely elismeri a magánvádló képviselőjének vádelejtési jogát is, kivéve, ha a meghatalmazási okirat e jogkörére kifejezett korlátozást tartalmaz (BK. 222.). A magánvádló képviselőjének jogát csak egy esetben korlátozza a törvény: a tárgyalás előkészítése keretében tartott személyes meghallgatáson nem járhat el a magánvádló helyett (Be. 318.§ - BK 272.).

A magyar büntető eljárási jog még egy, magától értetődő esetben alkalmazza a "képviseleti kényszert": a jogi személy sértetti (magánvádlói és magánféli) fellépése esetén (BJD 3049).

A büntető eljárás szabályai elősegítik, hogy a sértett halála esetén más személy léphessen a helyére. Az egyszerű sértett hozzátartozója viszonylag könnyen valószínűsítheti, hogy a bűncselekmény jogát vagy jogos érdekét sértette vagy veszélyeztette (Be. 53.§ /1/ bek.). A bírói gyakorlat is arra az álláspontra helyezkedik, hogy a bűncselekmény következtében meghalt gyermek (sértett) törvényes képviselőjét a büntető eljárásba be kell vonni (BJD. 3316.).

A magánvádas eljárásban a büntető jogszabályok egyértelműen eligazítást adnak. "Ha a magánindítvány előterjesztésére jogosult sértett meghal, a hozzátartozója jogosult a magánindítvány előterjesztésre." (Btk.31.§ /4/

bek.). Az eljárási törvény - figyelemmel a magánindítvány előterjesztésének 30 napos határidejére - csak annyiban korlátozza a hozzátartozó fellépésének a lehetőségét, hogy ő is csak a még nyitvaálló határidőn belül terjesztheti elő a magánindítványt (Be. 123.§ /3/ bek.). Némileg módosul a határidő számítása, ha a magánindítványt már életében előterjesztette a sértett. Ilyen esetben a sértett már magánvádlóvá vált, és hozzátartozója a halál bekövetkezésétől számított 30 napon belül léphet a helyébe. Ha e határidőn belül egyik hozzátartozó sem lép fel az ügyben magánvádlóként, ezt vádelejtésnek kell tekinteni, és a bíróság az eljárást megszünteti.

Magánfélként a sértett halála esetén örököse léphet fel. Több örökös esetén közülük bármelyik eljárhat a magánfél jogkörében. Ha az örökös lép fel magánfélként a büntető eljárásban, a sértett jogai (Be. 53.§) csak a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatban illetik meg (Be. 55.§ /5/ bek.).

3.2. A sértett bizonyítási jogai

A magyar büntető eljárási jog a sértett (magánvádló, magánfél) számára biztosítja a bizonyítási indítványok megtételének a joga. Az eljárás minden szakaszában indítványokat és észrevételeket tehetnek, a hatóságoktól jogaikról és kötelezettségeikről felvilágosítást kérhetnek

(Be. 53.§ /2/ bek. c/ pont). E mindhárom alanyt megillető lehetőségeket egyes részletszabályok - a sértett eljárási pozíciójától függően - differenciált módon kiegészítik.

Igy például a sértett a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez csak kérdések feltevését indítványozhatja, kérdéseit közvetlenül nem teheti fel. A magánvádoló a bírói szakaszban az ügyészhez hasonló szerepkört tölt be, minden kérdésben indítványt tehet, és megilleti a közvetlen kérdés jog is. A magánfél a sértetthez viszonyítva azzal a többlet jogosultsággal rendelkezik, hogy a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez közvetlenül is tehet fel kérdéseket (Be. 188.§ /3/ bek.).

Sajnálatos módon a magyar eljárási szabályok nem alkalmazzák a kisegítő (szubszidiárius) vádló intézményét, amely feljogosítaná a sértettet, hogy a bíróság előtt a közvádoló mellett félként szerepeljen.⁷ Ez a hiány különösen érződik a tárgyaláson zajló bizonyítás során, ahol a sértett a jelenlegi szabályozás következtében inkább szemlélője az eljárásnak, mintsem tevékeny résztvevője.

3.3. A sértett észrevételezési és jogorvoslati joga

A bizonyítási indítványokon kívül a sértettet (a magánvádólót és a magánfelet is) általános észrevételezési jog illeti meg. Ezeket az észrevételeket az eljárási cselekményekről készülő jegyzőkönyvben rögzíteni kell. Az

ilyen észrevételek tartalmazhatják például, hogy a sértett a kihallgatott személy vallomását helyesnek fogadja-e el, illetve az előadottak - véleménye szerint - mennyiben térnek el a valóságtól. Jelezhetik, hogy szükségesnek ítéli meg a szembesítés lefolytatását, a jegyzőkönyv kiegészítését, stb.

A hatóságok tagjainak kizárására vonatkozó általános rendelkezések a kizárási ok bejelentésére a sértettet (a magánvádlót és a magánfelet) és képviselőjét egyaránt feljogosítják (Be. 36.§ /3/ bek.).

A jogorvoslati jogosultságot a büntető eljárási törvénykönyv az eljárási szakaszoktól, valamint az alanyok helyzetétől függően, eltérő módon szabályozza.

A nyomozási szakaszban a jogorvoslat formája a panasz. Megtételére mindenki jogosult, "akinek a hatóság határozata, intézkedése, vagy intézkedésének elmulasztása a jogait vagy érdekeit sérti" (Be. 148.§ /1/ bek.). E széleskörű jogorvoslati jog egyértelműen megilleti a sértettet, függetlenül attól, hogy milyen pozícióban szerepel az eljárásban. Gondot legfeljebb az jelenthet, hogy a sértett gyakran nem szerez tudomást a hatóság eljárási cselekményeiről, illetve azok elmaradásáról. Ezt annyiban enyhíti a törvény, hogy a legfontosabb, érdemi határozatokat a sértettel közölni kell. Ilyenek: a nyomozás megtagadása (Be. 129.§ /1/ bek.), a nyomozás felfüggesztése (Be. 138.§ /2/ bek.), és a nyomozás megszüntetése (Be. 140.§ /2/ bek.).

A tárgyalási szakaszban a sértett jogorvoslati jogosultsága beszűkül és tovább differenciálódik. Az egyszerű sértettnek itt már nincs jogorvoslati joga, még az eljárást megszüntető végzés vagy a felmentő ítélet ellen sem. Esetleg csak mint "egyéb érdekelt" élhet fellebbezéssel az elsőfoku bíróság ügydöntő határozatának reá vonatkozó rendelkezése ellen. (Például, ha az ő tulajdonában lévő és lefoglalt tárgyat a bíróság elkobozza.) Fellebbezési joga ebben az esetben nem sértetti mivoltából származik, hiszen az bárkit megillette. Fellebbezési lehetősége így nagyon is közvetett és inkább csak elvi lehetőség.

Az eljárási szakirodalom ismételten felhívta a figyelmet arra, hogy az egyszerű sértett jogorvoslati jogának teljes kizárása nem lebecsülhető hiányossága a magyar büntető eljárási jognak. Habermann Gusztáv már az 1960-as években jelezte, hogy a büntető eljárás tulságosan "bűncselekmény - elkövető" - centrikus, és elmulasztja a sértett számára olyan jogok biztosítását, amelyek magából az eljárásból is önként adódnának.⁸ Király Tibor - más szocialista országok törvénykönyveinek példáira hivatkozva - több ízben szorgalmazta a sértett fellebbezési jogának megadását a bírói szakaszban. Ha nem is korlátlanul, de legalább abban az esetben, ha az ítélet valamely rendelkezése vagy megállapítása az ő jogait vagy érdekeit sérti. Példája szerint megilletné a sértettet a fellebbezés joga, ha

a bíróság a vádlottat jogos védelem címén mentette fel, mert az ítélet szerint a sértett őt jogtalanul megtámadta.⁹

A magánfél fellebbezési joga a bírósági szakaszban szorosan hozzátapad a polgári jogi igény érvényesítéséhez. Az elsőfoku bíróság ügydöntő határozatának csak az igényét érdemben elbiráló rendelkezése ellen fellebbezhet (Be. 242.§ II. b/ pont). Ez a jog a magánfelet (sértettet) abban az esetben is megilleti, ha a polgári jogi igényét az ügyész érvényesítette. A magánfél fellebbezési jogának ez a megfogalmazása azzal a következménnyel jár, hogy az igény érvényesítésének egyéb törvényes utra (polgári perre) utasítása ellen jogorvoslatnak nincs helye.

A magánvádló fellebbezési jogáról a büntető eljárási kódex nem tartalmaz külön rendelkezést, ez feltehetően jogszabály-szerkesztési pontatlanság. dogmatikai módszer alkalmazásával - a vádlói, ügyészi jogosultságok analógiája után - azonban egyértelműen levezethető,¹⁰ és a bírói gyakorlat sem ingadozott soha ebben a kérdésben.

A szakirodalomban Király Tibor egyértelműen a sértett fellebbezési jogának szükségességét hangsúlyozta abban az esetben, ha ő emelt vádat, illetve a vádat ő képviselte.¹¹ Eltérő álláspontra helyezkedett az újabb szakirodalomban Tremmel Flórián a magánvádról szóló monográfiájában. Érvelésének lényege az, hogy a magánvádló közismerten elfogult és jogi kérdésekben járatlan személy, következésképpen a súlyosabb büntetés kiszabására irányuló fellebbezése

ritkán megalapozott. Ezért a magánvádló jogorvoslati jogának a megszüntetés és a felmentés esetére való korlátozását javasolta. Kétségtelen, első pillantásra meggyőzőnek látszanak Tremmel Flórián adatai: ritka esetben súlyosít a főbüntetésen a másodfoku bíróság (2 %), s gyakoribb az enyhítés (5-10%).¹²

Az újabb (1985. évi) adatok is hasonló arányokat mutatnak. A megyei bíróságok másodfokon 1334 vádlott ellen indult magánvádas ügyben jártak el, a főbüntetés mindössze 15 esetben súlyosították (1,1%), és 68 esetben enyhítették (5,1%). Így inkább az abszolút szám lehet a meggyőző: mindössze 15 vádlott. Ha ehhez hozzáadjuk a magánvádas ügyekben hozott hatályon kívül helyező határozatokat is (eljárási szabálysértés miatt: 36, megalapozatlanság miatt: 47) és elismerjük, hogy ezek között lehet olyan is, amelyekben a fellebbezést a vádlott jelentette be, akkor is loo ügy. Vajon tényleg kiindulási alap lehet, hogy csak ennyi? Összhangban áll-e a törvényességről, az igazságról és az igazságosságról vallott elvekkkel a "kevés van belőle, tehát fölösleges" tétel? A szándékosan sarkított kérdésekre adható válasz nyilvánvaló. Ezért sokkal meggyőzőbb a Tremmel Flórián által is megfogalmazott ellenérv: "Ez a megoldás - a magánvádló súlyosításra irányuló fellebbezési jogának kizárása - megbontaná a vád és a védelem egyensúlyát a másodfoku eljárásban, ami önmagában is igen súlyos ellenérvnek látszik."¹³ Valóban az.

A közvádas ügyekben a perujítás (Be. XI. Fejezet) lehetséges kezdeményezői között a sértett nem szerepel. Ez természetesen nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a sértett felhívja az ügyész figyelmét az alapeljárásban hozott jogerős birói döntés megváltoztatásának szükségességére (például: új bizonyítékok felmerülése, a döntést hamis bizonyítékokra alapították stb. Az ügyész maga bírálja el a sértett kérelmét és azt - eltérően a terhelt vagy a védő kérelmétől - nem köteles indítványával a bírósághoz továbbítani.

A magánfél sem kezdeményezhet a büntető eljárás keretei között önállóan perujítási eljárást, de vannak közvetett eszközei a polgári jogi igényéről döntő jogerős birói határozat megtámadására. Egyrészt - a büntető eljárás keretei között maradva -, ha a perujítási eljárást valamilyen okból már elrendelték, indítványozhatja az érdemben elbírált polgári jogi igény újbóli elbírálását. Másrészt "átterelheti" az ügyet a polgári eljárásra: "Kizárólag a polgári jogi igény kérdésében azonban perujításnak (új eljárásnak) csak a polgári perben eljáró bíróság vagy az igény eldöntésére egyébként hatáskörrel bíró hatóság előtt lehet helye az arra meghatározott feltételek alapján és eljárás szerint." (Be. 282.§) A perujítási eljárás elrendeléséről tehát a polgári bíróság, a polgári perrendtartás alapján dönt.

A magánvádoló csak abban az esetben terjeszthet elő

perujítási kérelmet, ha a terheltet felmentették, vagy az eljárást vele szemben megszüntették (Be. 329.§ /1/ bek.).

A bíróság jogerős határozata ellen a Legfelsőbb Bíróság elnöke vagy a legfőbb ügyész emelhet törvényességi óvást. A magánszemélyek csak az előbbiektől kérhetik az óvás emelését és ez a jog természetesen a sértettet is megilleti.

3.4. Lehetőségek a sértett jogosultságainak törvényes korlátozására

A sértetti jogosultságok törvényes korlátozására - az eljárás más magánszemélyeihez hasonlóan - abban az esetben kerülhet sor, ha a sértett magatartása az eljárás rendjét megzavarja, vagy eljárás indokolatlan elhuzódását eredményezi.

A nyomozási szakaszban a hatóság "az eljárás helyszínéről eltávolíthatja azt, akinek a jelenléte az eljárást akadályozza; rendbirsággal sújthatja azt, aki az eljárás rendjét zavarja" (Be. 131.§ /4/ bek.).

A rendbirság összege 100 Ft-tól 5000 Ft-ig terjedhet. Összegét az erre okot adó magatartás súlyához, és az elkövető anyagi helyzetéhez igazodva kell megállapítani.

Az eltávolítás és a birság kiszabása alkalmazható a sértettel szemben is, függetlenül attól, hogy esetleg ma-

gánfélként vagy magánvádlóként, illetve tanuként vesz részt az eljárásban.

Hasonló lehetőségeket tartalmaznak a bírósági eljárás szabályai is. A bíróság a tárgyalás rendjét megzavarót redbírsággal sújthatja, ismételt vagy súlyos rendzavarás esetén a tárgyalásról kiutasíthatja, illetőleg kivezetheti (Be. 189.§ /3/ bek.).

Ez a szabály a sértettre, a magánfélre és a magánvádlóra is egyaránt alkalmazható, de a magánvádló tárgyalási szerepére figyelemmel a hátrányos következményeket a Be. 323.§-a annyiban enyhíti, hogy ha "a magánvádlót a tárgyalásról rendzavarás miatt kiutasítják, illetőleg kivezetik, legkésőbb a bizonyítási eljárás befejezése előtt ismertetni kell vele a távollétében lefolytatott bizonyítást. A magánvádló képviselőjének kiutasítása, illetőleg kivezetése esetén a tárgyalást a rendzavaró költségére el kell napolni, ha a magánvádló a tárgyaláson nincs jelen".

A kizárási eljárásban alkalmazható bírság olyan lehetősége a törvénynek, amely a gyakorlatban igen ritkán kerül alkalmazásra: "Ha a terhelt, a védő, a sértett vagy a sértett képviselője nyilvánvalóan alaptalanul jelent be kizárási okot, vagy ugyanabban az ügyben a hatóság ugyanazon tagja ellen ismételten tesz alaptalan bejelentést, a kizárást megtagadó határozatban redbírsággal sújtható." (Be. 37.§ /2/ bek.).

Az előbbiektől eltérő jellegű eszköz a bíróság számára a sértett kérdezési jogának korlátozása. A sértett a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez kérdések feltevését indítványozhatja, a magánfél és a magánvádló közvetlenül is tehet fel kérdéseket. Mégis, ha a kérdés a kihallgatott személy befolyásolására alkalmas, az ügyel össze nem függő körülményre vonatkozik, vagy a tárgyalás tekintélyét sérti, a tanács elnöke a kérdés feltevését, illetőleg a feleletet megtilthatja (Be. 188.§ /3/ bek.).

Nincs szankció jellege, és ezért csak nagyon közvetett módon kapcsolható a jogok törvényes korlátozásának körébe a polgári jogi igény egyéb törvényes utra utasításának a lehetősége. Végső soron azonban ez is olyan eszköz a bíróság kezében, amellyel a magánfél büntető eljárási jogait korlátozhatja. Van, amikor a bíróság számára nincs is más lehetőség: pl. ha a tárgyalás előkészítése során az eljárást megszünteti. Ilyen esetben a törvény tiltja az érdemi döntést a polgári jogi igényről, még abban az esetben is, ha annak feltételei egyébként meglennének. A tárgyalási szakaszban a polgári jogi igényt lehetőleg érdemben kell eldönteni. De ha ez az eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné, a bíróság az ügydöntő határozatában a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes utra utasíthatja (Be. 215.§ /1/ bek.). E rendelkezés elsődleges célja a büntető eljárás gyorsítása, de oka lehet az is, hogy a magánfél tulzott igényekkel lép fel, vagy nem

tett eleget kárenyhítési kötelezettségének, stb., és éppen ezek a körülmények tennék szükségessé a részletesebb körü, az eljárás elhuzódásához vezető bizonyítást.

A magánvádló jogainak törvényes korlátozását jelenti a vélelmezett vádelejtés. Ha a feljelentő a tárgyalás előkészítésének keretében a személyes meghallgatáson, illetve a bírósági tárgyaláson nem jelenik meg, és magát kellően nem mentette ki, vagy azért nem volt idézhető, mert lakcímének megváltozását nem jelentette be, a bíróság az eljárást megszünteti (Be. 319.§ /1/ bek. és 322.§). Ez a rendelkezés is elsősorban a kötelezettség elutasításának a szankciója. De más alanyoknál (pl. a tanúnál) a hatóság gondoskodik pl. az új lakcím megállapításáról. A magánvádlótól közreműködést igényel a törvény és valójában ennek hiányát "bünteti". A magánvádló a távolmaradásának hátrányos következményeit igazolással orvosolja (Be. 110-111.§).

3.5. A sértett eljárásjogi kötelességei

Az egyszerű sértett büntető eljárási kötelezettségei két nagy csoportra oszthatók fel: vannak olyanok, amelyek magából a sértetti minőségből származnak, míg mások a sértett tanukénti bevonásából következnek.

A sértetti minőségből ered, hogy felhívására köteles okiratokat és adatokat a hatóság rendelkezésére bocsátani, és felvilágosításokat adni (Be. 126.§ /2/ bek. a/ pont).

Amennyiben a sértett jogi személy, a hatóság tőle - a feljelentés kiegészítéseként - vizsgálat tartását és a kár megállapítását kérheti.

Hasonló módon a sértetti helyzet az alapja a szakértői eljárásban való közreműködési kötelezettségnek. A sértett köteles - a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást kivéve - a szakértői vizsgálatnak magát alávetni, és tőrní, hogy a szakértő a véleményadáshoz elengedhetetlenül szükséges vizsgálatot elvégezze. A sértett köteles továbbá a vizsgálat elvégzését egyéb módon (pl. adatszolgáltatással) is elősegíteni (Be. 72.§ /4/ bek.). A szakértői vizsgálatlalt okozott kárért -külön jogszabály hiányában - a polgári felelősség szabályai szerint kártérítésnek van helye. Ha a sértett e kötelezettségeit nem teljesíti, rendbirsággal sujtható (Be. 73.§ /1/ és /2/ bek.).

A sértett - az eljárás más alanyaihoz hasonlóan - köteles magát a hatósági szemlének alávetni, és a birtokában lévő tárgyat a szemle céljából a hatóság rendelkezésére bocsátani. Ha megszegi ezeket a kötelezettségeit, rendbirsággal sujtható (Be. 84.§ /4/ bek.).

A sértettet további kötelezettségek csak akkor terhelik, ha egyben tanuként is bevonják az eljárásba. A kihallgatáson, szemlén, bizonyítási kísérleten, ha idézik, tanuként köteles megjelenni, és vele szemben is a tanu távolmaradásánaka következményei (rendbíráság, elővezetés, az okozott költségek megfizetésére kötelezés) lehet alkalmazni (Be. 113.§).

A magánfelet ugyanazon kötelezettségek terhelik, mint a sértettet. Ha polgári jogi igényét már érvényesítette, a továbbiakban csak értesíteni kell az eljárási cselekményekről (pl. a tárgyalás időpontja, az ügydöntő határozat kézbesítése), távolmaradása nem jár számára hátrányos következményekkel. Legfeljebb azt kockáztatja, hogy a bíróság távollétében nem tud dönteni a polgári jogi igényről, és annak érvényesítését egyéb törvényes utra utasítja.

Más a helyzet a magánvádlónál. Köteles a személyes meghallgatáson és a tárgyaláson személyesen megjelenni. Távolmaradása vagy lakcímváltozása bejelentésének elmulasztása vádelejtésnek minősül (Be. 319.§ és 322.§).

4. Fejezet

A sértett vallomása

4.1. A sértett vallomása, mint a bizonyítékok egyik forrása

A bizonyítási eljárás szempontjából a sértett vallomása a bizonyítékok egyik forrása, és formailag a tanuvallomás keretei közé vonható. A magyar büntető eljárási törvénykönyvnek a bizonyítási eszközöket felsoroló rendelkezése - bár dogmatikailag példálódzóknak minősíthető, de

tartalmilag zárt rendszert alkot - csak a tanuvallomásról szól és nem tesz külön említést a sértett vallomásáról (Be. 61.§ /1/ bek.). A törvény más rendelkezései sem választják szét a két vallomást. Egyedül a bírósági tárgyaláson folyó bizonyítás szabályai között jelenik meg elkülönítetten a sértett kihallgatása, de ott is a tanuvallomások közé illesztve: "A tanuk közül általában a sértettet kell elsőként kihallgatni." (Be. 199.§ /3/ bek.).

A sértett vallomása mindezek ellenére a bizonyítás jelentős és sajátos eszköze. A sértett gyakran szemtanuja a bűncselekménynek, és az általa tapasztalt tudati bevéssődése is erőteljesebb lehet mástanukénál.¹ Vallomása igen sok esetben a bizonyítandó tények egész körére terjed ki, rendszerint más bizonyítási eszközökkel nem, vagy csak nagy nehézségek árán helyettesíthető.²

Ugyanakkor a személyes sérelem (a jogos felháborodás, a bosszuvágy, a kártérítési igény stb.) lényeges motivációs hatást válthat ki a sértett-tanuban, és ez mind a kihallgatás, mind a bizonyítékok mérlegelése során sajátos módszereket, valamint megkülönböztetett figyelmet érdemel.³

A sértett vallomása = tanuvallomás szemlélet befolyásolta a szakirodalmat is. Kertész Imre korábbi⁴ és Nagy Lajos igen terjedelmes monográfiája⁵ is általában a tanuvallomással foglalkozott, és munkájukban inkább csak jelzésszerűen, ritkán bukkant fel a sértetti vallomás prob-

lematikája. Még a kriminalisztikai tananyagok is csak vázlatosan utaltak a sajátosságokra.⁶ A szexuális bűncselekményeket tárgyaló munkák ugyan részletesebben elemezték a sértett szerepét és vallomását, de annyira sajátos kérdéseket feszegettek, hogy csak közvetett és nagyon is áttételes következtetésekre engednek.⁷ Az újabb szakirodalomban azonban L.M. Karnyjejeva és Kertész Imre közös munkája már továbblépett és kellő hangsúlyt adott a sértett vallomásának, a kihallgatás és a vallomás értékelése sajátosságainak.⁸

A sértett vallomásának jellemzőit elemezve L.M. Karnyjejeva és Kertész Imre kiemelte, hogy a sértettnek személyes érdekei fűződnek az eljáráshoz, és ezért nemcsak kötelessége a vallomástétel, hanem egyben joga is. A szovjet eljárási jog alapján tett megállapításuk azért is figyelemre méltó, mert az eddigi magyar publikációk is a tanuvallomás kötelezettségi oldalát állították az előtérbe. Kétségtelen, hogy a gyakorlatban a sértett szinte automatikusan tanuként is belép az eljárásba. De a vallomástételi jogosultság elismerése olyan következményekkel járhat, hogy a sértett, még ha esetleg elvétésből nem is kapott idézést, megjelenhet a hatóság előtt, és ugy kérheti a kihallgatást, hogy azt elhárítani nem lehet.

4.2. A sértett kihallgatása

A magyar büntető eljárásban a sértett kihallgatására a tanukihallgatás előírásait kell alkalmazni. A kihallgatás alapját a Be. 62.§ /1/ bekezdése így határozza meg: "Tanuként azt kell kihallgatni, akinek a bizonyítandó tényekről tudomása van."

Az idézés írásban vagy a hatóság előtti megjelenés alkalmával szóban, illetve szükség esetén távbeszélő útján is történhet (Be. 112.§). Az idézésben a tanut (sértettet) is fel kell hívni, hogy feljegyzéseit, iratait, vagy a bizonyításnál felhasználható egyéb tárgyait hozza magával (Be. 62.§ /3/ bek.).

A nyomozási szakaszban a terhelt védője a tanu (sértett) kihallgatásánál jelen lehet. A védő a kihallgatás során a tanuhoz kérdéseket intézhet. (Be. 134.§)

A bírósági tárgyaláson a még ki nem hallgatott tanuk sorra kerüléséig a tárgyalóterem kivül várakoznak (Be. 194.§). A vádlott kihallgatását követően azonban a törvény beengedi a sértettet a tárgyalóterembe, még abban az esetben is, ha tanuként szerepel. Két lehetőség nyílik a bíróság számára: vagy a tanuk közül a sértettet hallgatja ki elsőként (Be. 193.§ /3/ bek.), vagy megengedi, hogy a sértett-tanu más tanuk kihallgatásán is jelen legyen (Be. 201.§ /1/ bek.). A bírói gyakorlat - a tanuként kihallga-

tott sértett befolyásolásának csökkentése érdekében - inkább az első megoldást alkalmazza.

A törvény mind a vádlott, mind a tanu (sértett tanu) esetében is lehetőséget ad arra, hogy azt, akinek a jelenléte a kihallgatott személyt vallomásában zavarná, a vallomástétel tartamára a tanács elnöke a tárgyalásról eltávolíthassa (Be. 201.§ /2/ bek.). A távollétében történetről a sértettet a bizonyítási eljárás befejezése előtt tájékoztatni kell (Be. 200.§ /3/ bek. és 190.§ /1/ bek.).

A kihallgatás során a tanu anyanyelvét használhatja, még abban az esetben is, ha a magyar nyelvet ismeri (Be. 8.§ /1/ bek.).

A kihallgatás kezdetén tisztázni kell, hogy a tanuk vallomástételének nincs-e akadálya, és figyelmeztetni kell őt a hamis tanuzás következményeire (Be. 63.§ /2/ bek.).

A sértett-tanu szempontjából a terhelt hozzátartozójának mentességi joga a legjelentősebb, mert viszonylag gyakori, hogy a sértett az elkövető hozzátartozója, és még súlyos bűncselekménye esetén sem ritka, hogy a sértett-tanu él ezzel a lehetőséggel. Kétségtelen, hogy ilyen esetben a bíróság fontos bizonyítási eszköztől esik el. Ennek ellenére Király Tibor úgy ítélte meg, hogy a hozzátartozó vallomásának elmaradása nem is olyan nagy vesztesége az igazságszolgáltatásnak. A hozzátartozói vallomások igazságértéke iránt a hatóságok nagy bizalmatlanságot táplálnak, s tanut súlyos dilemma elé állítaná a törvény, ha az igaznak elmondására köteleznék.⁹

A szovjet és a magyar birói gyakorlat, valamint a Szovjetunióban végzett ténykutatások alapján L.M. Karnyjejeva és Kertész Imre arra a következtetésre jutott, hogy Magyarországon feltehetően kevesebb a sértetti hamis vallomások, illetve a tárgyaláson visszavont vallomások száma, tekintettel arra, hogy a hozzátartozók megtagadhatják a vallomást.¹⁰

A sértett-tanu, ha kihallgatására sor kerül, köteles igazat mondani. Szükség esetén arra is figyelmeztetni kell, hogy a bűncselekménnyel kapcsolatban semmit el nem hallgathat, mert ezzel is bűncselekményt követhet el. (Mentő körülmény elhallgatása - Btk. 243.§, bűnpártolás - Btk. 244.§) A következményekre vonatkozó figyelmeztetés megtörténtét a jegyzőkönyvben rögzíteni kell. Hamis tanulás miatt ugyanis nem büntethető, akit a törvény értelmében nem lehetett volna kihallgatni, vagy aki a vallomástételt megtagadhatta volna, de erre a kihallgatás előtt nem figyelmeztették (Btk. 241.§ /1/ bek. b/ pont).

A kihallgatás során módot kell adni a tanunak arra, hogy vallomását összefüggően adhassa elő (Be. 64.§ /1/ bek.). A bírósági tárgyaláson a tanut a tanács elnöke hallgatja ki, majd a tanács tagja, az ügyész, a vádlott, a védő, a magánfél, valamint - az őket érintő körben - az egyéb érdekelt és a szakértő intézhetnek hozzá kérdéseket.

A sértett kérdések feltevését indítványozhatja (Be. 83.§ /3/ bek.).

A sértett-tanu gyakran gyermekkoru (14 éven aluli), vagy fiatalkoru (14-18 éves). A személyükben és a kihallgatásukban rejlő sajátosságokra figyelemmel¹¹ a törvény megengedi, hogy kihallgatásuknál - a hatóság belátása szerint - gondozójuk és pedagógus nevelőjük is jelen lehessen (Be. 63.§ /4/ bek.). A gyermekkorut pedig csak abban az esetben lehet tanuként kihallgatni, "ha vallomása olyan bizonyítékokat tartalmazhat, amely előreláthatóan másként nem pótolható." (Be. 63.§ /3/ bek.)

4.3. A sértett vallomásának megbízhatóságát befolyásoló körülmények

A sértett-tanu vallomását számos tényező befolyásolhatja. Köztük vannak olyan objektív körülmények, amelyek a tudomásszervezést, a rögzítést és az ismeretek visszaidését befolyásolják (pl.: látás, hallás, időmulás, más események hatása). De ezek általában minden tanu vallomásában szerephez juthatnak.¹² A sértetti vallomás megbízhatóságának kérdése aválaszt ezért elsősorban a vallomást befolyásoló szubjektív tényezők körében találhatjuk meg.¹³

A sértett erkölcsi és esetleges anyagi érdekeltsege,

valamint az az élmény, amit számára a bűncselekmény jelentett egyaránt hozzájárulhat vallomása igazságtartalmának eltorzulásához. A bűncselekmények nem kis hányadában a sértett és az elkövető közös baráti, rokoni, üzleti vagy érzelmi kapcsolat van.¹⁴ A sértett szégyenérzete különösen az ellene elkövetett szexuális bűncselekményeknél lehet jelentős, de szerephez juthat minden egyéb bűncselekménynél is, ha az elkövetővel előzőleg már fennállott kapcsolat jellege, a sértett adott helyen vagy időben való tartózkodásának kitutódása a környezetének rosszállását vonná maga után. Lehetséges, hogy a sértett nemcsak a valóban bekövetkezett kárának megtérülését várja az eljárástól, hanem hasznot is szeretne huzni a sérelmére elkövetett bűncselekményből (leltárhiány eltüntetése, magas biztosítási kártérítés, stb.). Szerepet játszhat hamis vallomásában a hatóság félrevezetésének szándéka (önbe-törés, a bosszu vagy a zsarolás célja is.¹⁵

Számolni lehet azzal a lehetőséggel, hogy a sértett azért tesz hamis vallomást, mert maga is bűncselekményt követett el, és ezt akarja leplezni.¹⁶ Befolyásolhatja vallomását a terhelt vagy a terhelt hozzátartozói bosszujától való félelem is.¹⁷

A sok lehetséges hibaforrás arra utal, hogy a sértett vallomása, illetve az abban foglalt információk értéke gondos ellenőrzést igényel. Ez elsősorban a vallomás más bizonyítékokkal való összevetése útján történik. A

magyar szakirodalomban L.M. Karnyjejeva és Kertész Imre részletesen foglalkozott ennek módszereivel és a bizonyítékok mérlegelésénél figyelembe vehető szempontokkal.¹⁸

A sértett vallomásának mérlegelése során jelentős szerephez juthatnak a sértett személyére vonatkozó adatok is (pl. életvitele, magatartása a bűncselekmény elkövetésénél vagy azt követően, stb.). Ezek nagy részét a bűncselekmény nyomozása során a hatóság körültekintő munkája feltárhatja, illetve esetleges hiányokat a bíróság a tárgyaláson folytatott bizonyítással pótolhatja.

Különös szerephez juthat a tanuvallomás hitelt érdemlőségének és a tanu szavahihetőségének vizsgálata során a szakértő közreműködése is. A magyar szakirodalomban Kertész Imre és Nagy Lajos szorgalmazta különösen a pszicháter vagy a pszichológus szakértő bevonását a tanu szavahihetőségének megállapítása érdekében.¹⁹ Bár Nagy Lajos elismerte, hogy "a tanuvallomás hitelt érdemlőségének mérlegelését és megállapítását célzó általános pszichológiai módszerről, szakértői szemléről ez idő szerint nem beszélhetünk".²⁰

A sértett személyiségének, vallomása hitelességének megítéléséhez, egyes pszichikai jellegű kérdések tisztázásához Tóth Tihamér is javasolt a pszichológus szakértő igénybevételét. Ugyanekkor hangsúlyozza, hogy a szavahihetőség megállapítása nem várható el a szakértőtől, ebben a bizonyítékok egyenkénti és összesített mérlegelésének

van döntő szerepe. Egyben arra hívja fel a figyelmet, hogy a sértett és a tanu jogállása közötti különbségeket a bizonyítási szabályok között is érvényre kellene juttatni és elkülönítetten kellene szabályozni a sértett tanukénti bevonásának és kihallgatásának rendjét.²¹

Végül érdemes jelezni azokat a kutatásokat is, amelyek Korinek László a latens bűnözés mértékének és okainak megismerése érdekében folytatott. Bemutatta, hogy az áldozatok a bűnözéssel feltehetően egyfajta szimbiózisban élnek, amelynek során nem zárható ki esetenként a saját tettesi szerepük sem, illetve nem túlzás "visszaeső" áldozatokról beszélni, mert a sajátos társadalmi és személyiségjegyekkel rendelkező népességcsoporton belül a jog-sértéseknek való áldozatulesés szignifikánsan magasabb előfordulása.²² Bár kétségtelen, hogy egy adott ügyben meglehetősen nehéz ezeknek a körülményeknek a bizonyítása és értékelése a sértett vallomásánál, de a juttatások felhívják a figyelmet arra, hogy milyen irányban terjeszthetik ki a hatóságok bizonyítási tevékenységüket.

5. Fejezet

A sértett vagyoni érdekeinek védelme

5.1. A polgári jogi igény a büntető eljárásban, az igény benyújtásának alapjai

A magyar eljárási jogszabályok a sértettre bizzák annak eldöntését, hogy kártérítési igényét a büntető eljárásban vagy külön polgári perben kívánja-e érvényesíteni. A büntető eljárás igénybevétele nem jár külön kedvezményekkel a sértett számára, előnye az időnyerésben és az egyszeri fellépés lehetőségében van.

Az igény bejelentésének jogalapja a bűncselekmény vagy a bíróság által elbírált szabálysértés folytán keletkezett kár. (A kár mibenlétéről és a bűncselekménnyel való összefüggésének kérdéséről a tanulmány 1.2. pontja ad tájékoztatás.)

A büntető eljárásban csak a bűncselekmény sértettje (vagy a sértett örököse) érvényesíthet polgári jogi igényt, és csak a terhelttel szemben (Be. 55.§).

A polgári jogi igényről a magyar büntető eljárásban nem lehet hivatalból dönten. A bíróság az igényről a kereseti kérelemhez kötöttség elvével korlátai között határoz.

5.2. A magánfél jogai és kötelezettségei

A polgári jogi igény legkésőbb a bírósági tárgyaláson, a bíróságnak az ítélelhozatalra való visszavonulásig, szóban vagy írásban kell előterjeszteni (Be. 211.§). A polgári jogi igény előterjeszthető már a feljelentésben is, és erre a lehetőségre a nyomozó hatóság a sértettet

köteles figyelmeztetni (Be. 4.§ /3/ bek.). A tárgyalás megkezdése után pedig a tanács elnöke gondoskodik arról, hogy a sértett nyilatkozatot tegyen: a bejelentett igényét fenntartja-e, illetőleg érvényesít-e polgári jogi igényt (Be. 158.§ c/).

Mivel a magánfél egyben sértett is, a sértetti jogsultságok megilletik őt az egész eljárásban. A nyomozási szakasz szabályai nem is rendelkeznek elkülönítetten a magánfélről. A sajátos magánféli jogositványok a sértett számára a bírósági szakaszban nyílnak meg, és ettől kezdve tekinthető a magánfél ügyfélnek.

A magánfél a bírósági tárgyaláson jelen lehet, távollmaradásával legfeljebb azt kockáztatja, hogy közreműködése nélkül a bíróság nem tud érdemben dönteni a keresetéről, és annak érvényesítését egyéb törvényes utra (polgári perre) utasítja. A magánfél helyett az egész eljárás során képviselője is eljárhat (Be. 58.§).

A magánfél - az általános eljárási szabályok alapján - a vádemelést követően az ügy iratait megtekintheti, a hatóságoktól felvilágosításokat kérhet, s a tárgyaláson a kihallgatott személyekhez közvetlenül kérdéseket intézhet (Be. 188.§ /3/ bek.).

A magánfél az eljárás során észrevételeket és indítványokat tehet, a perbeszédnek pedig felszólalhat. A magánfél indítványai irányulhatnak egyes eljárási és bizonyítási cselekményekre, valamint a polgári jogi igény elbírálására.

A magánfelet tájékoztatni kell minden olyan határozatról, amely a polgári jogi igényének sorsára vonatkozik. Így pl. ha a bíróság a tárgyalás előkészítése során az eljárást megszünteti, a magánfelet erről azzal a figyelmeztetéssel kell értesíteni, hogy polgári jogi igényét egyéb törvényes úton érvényesítheti (Be. 170.§ /3/ bek.).

A polgári jogi igényt az elsőfoku tárgyaláson lehetőleg érdemben kell elbírálni, és csak akkor lehet az igény érvényesítését egyéb törvényes útra utasítani, ha az érdemi döntés az eljárás befejezését jelentékenyen késleltetné (215.§ /1/ bek.).

A gyakorlatban viszonylag magas az egyéb útra utasítások száma. Ennek elsősorban az az oka, hogy míg a polgári jogi felelősség szempontjából elengedhetetlen a kár pontos összegének a megállapítása, a büntetőjogi felelősség eldöntéséhez ez gyakran nem szükséges. Így könnyen valószínűsíthető - és ebben kényelmi szempontok is szerepet játszanak -, hogy a kár pontos összegének megállapítása az eljárás elhúzódásához vezetne.

A magánfél az elsőfoku bíróság érdemi határozata ellen csak abban az esetben élhet fellebbezéssel, ha a bíróság a polgári jogi igényről is érdemi (ügydöntő) határozatot hozott. Az egyéb törvényes útra utasítás ellen a magánfél fellebbezéssel nem élhet (Be.242.§ II. b/ pont).

Sajátos jogorvoslati lehetőség illeti meg a magánfelet abban az esetben, ha a bíróság a büntetőjogi felelősséget tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést kiszabó végzésben állapítja meg, és egyben érdemben dönt a polgári jogi igényről is. Ez esetben a tárgyalás kitűzését lehet kérni. De ha ezt kizárólag a magánfél kéri, az elsőfoku bíróság a polgári igényre vonatkozó döntést hatályon kívül helyezi, és az igény érvényesítését egyéb törvényes utra utasítja (Be. 353.§).

A másodfoku tárgyalásról a magánfelet értesíteni kell. A tárgyaláson kérheti az iratismertetés kiegészítését, a perbeszédnek során felszólalhat és nyilatkozhat az igényéről.

"Ha a másodfoku bíróság az elsőfoku bíróság ítéletének kizárólag a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezését bírálja felül és a fellebbezést alaposnak találja, az ítéletnek ezt a részét megváltoztatja. Ha a polgári jogi igény érdemi elbírálása az eljárást késleltetné, az elsőfoku bíróság ítéletének erre vonatkozó rendelkezését hatályon kívül helyezi és a polgári jogi igény érvényesítését egyéb törvényes utra utasítja." (Be. 265.§ /1/ bek)

A perújítási eljárásban az érdemben elbírált polgári jogi igényt újból el kell bírálni, ha ezt az ügyész a terhelt vagy a magánfél indítványozza. Kizárólag a pol-

gári jogi igény kérdésében azonban új eljárásnak csak a polgári perben eljáró bíróság vagy az igény eldöntésére egyébként hatáskörrel bíró hatóság előtt lehet helye, az arra meghatározott feltételek alapján és eljárás szerint (Be. 282.§).

Törvényességi óvással megtámadható a jogerős bírói határozatnak a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezése is. Ilyen esetben a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsának utmutatása szerint a megtámadott határozat jogerőre emelkedésétől számított egy év elteltével a terhelt javára szóló döntés nem hozható, hanem csak a törvénysértés megállapítása lehetséges (Pp. 273.§ /1/ bek.).¹

A polgári jogi igény elbírálása során főszabályként a Be. rendelkezései az irányadók. Ha a büntető eljárási kódex nem rendelkezik az igény érvényesítésével kapcsolatban lévő egyes kérdésekről, kiegészítő jelleggel a polgári eljárás szabályait kell alkalmazni feltéve, hogy azok a büntető eljárási törvénnyel, illetőleg a büntető eljárás feladatával és jellegével nem ellentétesek (Be. 56.§). Így például a nyomozásra, az eljárási képviselőre, a tárgyaláson való részvételre, a határidőkre a Be. szabályait kell alkalmazni (BJD 1706). Ezzel szemben a polgári perrendtartásnak a kereseti kérelemhez való kötöttségről, a teljesítési határidőkről szóló rendelkezései a büntető eljárásban is mérvadóak, és al-

kalmazni kell a költségviselésről és az illetékfizetésről szóló általános szabályokat is.

A Be. a büntető eljárás jellegére figyelemmel néhány esetben kizárja a Pp. lehetőségeinek az igénybevételét. "A bíróság egyezségkötést nem kísérelhet meg, egyezséget nem hagyhat jóvá, a terhelt a magánféllel szemben követelést nem érvényesíthet, és beszámítási kifogással nem élhet." (Be. 56.§). Mint ezt a Be. miniszteri indoklása is kiemeli: az egyezség bizonyos befolyásolást jelentene a terhelttel szemben, a beszámítás és a magánféllel szembeni követelés érvényesítése pedig áttörné azt az elvet, hogy a büntető eljárásban csak a bűncselekmény folytán keletkezett igény bírálható el.²

5.3. A polgári jogi igény érvényesítése az ügyész által.
A bejelentett vagy a jövőben lehetséges polgári jogi igény kielégítésének biztosítása

A magyar büntető eljárásban a sértett polgári jogi igényét az ügyész is érvényesítheti (Be. 55.§ /4/ bek.). Nincs mód azonban arra, hogy azt a bíróság kérelem nélkül, "hivatalból" ítélje meg.

Az ügyész fellépése elsősorban a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekményeknél, illetve abban az esetben indokolt, ha a sértett személyi körülményeire vagy helyzetére figyelemmel támogatásra szorul.

(A legfőbb ügyész 103/1972. számú körlevele.)

Az ügyészt a jogosultság önállóan illeti meg, tehát felléphet a sértett mellett vagy helyett, akár a sértett akarata ellenére is. Amennyiben az igényt az ügyész önállóan érvényesíti, a polgári igénnyel kapcsolatos valamennyi jogosultság őt illeti meg. Ha az ügyész a magánféllel együtt lép fel és perbeli nyilatkozataik vagy kérelmeik eltérőek, azokat a bíróság az eljárás egyéb adataira is figyelemmel bírálja el, és a bíróság a magasabb igényről dönt (BJD 1708). A bíróság azért nem is utasíthatja az egyéb utra az igény érvényesítését, mert a két igény eltér egymástól (BJD 6862).

Az ügyész indítványa csak egy esetben köti a bíróságot: ha ő érvényesítette az igényt, majd a későbbiekben egyéb utra utasításra tett indítványt, ettől a bíróság nem térhet el, és legfeljebb annyit tehet, hogy a sértett figyelmét felhívja a magánféli fellépés lehetőségére (BJD 1709).

Amennyiben az ügyész érvényesítette a polgári jogi igényt, teljeskörű fellebbezési jog illeti meg. A magánféltől eltérően fellebbezéssel élhet az igényt egyéb törvényes utra utasító döntés ellen is.³

A magyar eljárási jog két olyan eszközzel rendelkezik, amely a polgári jogi igény kielégítésének biztosítására szolgál. Ha az eljárás során polgári jogi igényt

érvényesítenek, és tartani lehet attól, hogy ennek ki-elégítését meghiusítják, a hatóságok elrendelhetik a terhelt egész vagyonának, vagy egyes vagyontárgyainak zár alá vételét. Amennyiben a magánfél egyedül érvényesíti a polgári jogi igényt, csak indítványára van helye a zár alá vételnek (Be. 106.§).

A polgári jogi igény biztosítása érdekében elrendelt zár alá vételt fel kell oldani, ha elrendelésének oka megszűnt; a polgári igényt elutasították; a polgári igény megítélése esetén a magánfél a teljesítési határidő lejártától számított 30 napon belül végrehajtást nem kér. Így kell eljárni abban az esetben is, ha a bíróság az igény érvényesítését egyéb törvényes utasította, és az ügyész vagy a magánfél 60 napon belül nem igazolja, hogy az igényt érvényesítette (Be. 107.§).

A lefoglalást arra a dologra lehet elrendelni, amely tárgyi bizonyítási eszközül szolgál, a törvény értelmében elkobozható, vagy amelynek birtoklása jogszabályba ütközik (Be. 101.§). A lefoglalást meg kell szüntetni, mihamarabb arra az eljárás érdekében nincs szükség. A lefoglalt dolgot főszabályként annak kell visszaadni, akitől lefoglalták. A terhelt számára kiadandó dolgot azonban a megítélt polgári jogi igény biztosítására vissza lehet tartani. Ezt a visszatartást akkor kell megszüntetni, ha a magánfél a teljesítési határidő lejártától számított 30 napon belül végrehajtást nem kér (Be. 102.§ /5/ bek.).

A lefoglalt dolog visszatartását a terhelt vagyoni körülményei, a megítélt követelés nagysága, illetőleg a lefoglalt tárgyak értéke teheti indokolttá.⁴

5.4. A sértett vagyoni érdekeinek biztosítása a büntető eljárás megszüntetése, illetve felmentő ítélet meghozatala esetén

A bíróság az eljárás megszüntetése, illetve felmentő ítélete esetén is dönthet a polgári jogi igényről. E lehetőség azonban kivételes és nem is egységesek a feltételei az egész bírósági eljárásban.

Ha a bíróság az eljárást a tárgyalás előkészítése során szünteti meg, a polgári jogi igényt nem bírálhatja el, és a magánfelet arra figyelmezteti, hogy polgári jogi igényét a rendelkezésre álló egyéb törvényes úton érvényesítse (Be. 17o.§ /3/ bek.).

Más a helyzet a bíróság elsőfoku tárgyalásán. A bíróság elbíráhatja a polgári jogi igényt is, ha az eljárást a Btk. 32.§-ában meghatározott büntethetőséget megszüntető ok miatt szünteti meg (pl. kegyelem, elévülés), kivéve az elkövető halálát. Hasonló módon járhat el a bíróság, ha a terhelttel szemben megrovást alkalmaz a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély foka miatt (Btk. 28.§), illetve, ha a jelentősebb súlyu

bűncselekmény mellett szereplő olyan bűncselekmény miatt szünteti meg az eljárást, amelynek a felelősségrevonás szempontjából nincs jelentősége (Be. 213.§ /2/ bek.). Ezekkel a lehetőségekkel csak abban az esetben élhet a bíróság, ha a bizonyítási eljárást lefolytatta, és módjában áll a polgári jogi igény szempontjából is a tényállás megállapítása.⁵

Felmentő ítéletben is van lehetősége a polgári jogi igény érdemi elbírálására, feltéve, hogy a bíróság a döntését a Btk. 22.§-ában meghatározott büntethetőséget kizáró okok valamelyikére alapította (pl. kóros elmeállapot, kényszer, fenyegetés, jogos védelem), kivéve a cselekmény társadalomra veszélyességének csekély fokát és a magánindítvány hiányát (Be. 214.§ /4/ bek.). Az utóbbi két esetben csak az eljárás megszüntetésére kerülhet sor, de ez - mint az az ott ismertetett szabályokból kiderült - nem akadályozza a polgári jogi igény elbírálását. (A magyar büntető eljárási jog megkülönbözteti a bűncselekmény hiányában történő felmentést a büntethetőséget kizáró okra alapított felmentéstől, s így magyarázható, hogy az utóbbi esetben úgy jár el, mintha volna "bűncselekmény").

Ezekben az esetekben nem okoz gondot a polgári jogi igény kielégítésének a biztosítása. De akkor sem, ha más megszüntetési vagy felmentési okra alapította a bíróság a döntését. A büntetőjogi felelősség nemleges

eldöntése együtt jár az egyéb törvényes utra utasítással, és a zár alá vétel továbbra is fenntartható. Egyedül a lefoglalt dolog visszatartására nem nyílik lehetőség, mert ott törvényi feltétel a "megítélt" polgári jogi igény.

5.5. A sértett állami eszközökből történő kártalanítása

A sértett állami eszközökből történő kártalanítására Magyarországon nincsenek történeti hagyományai és a közelmúltig a szakirodalom sem foglalkozott részletesebben ennek indokaival, feltételeivel és lehetséges módzataival. A viktimológiai kutatások eredményei, és különösen a Nemzetközi Büntetőjogi Társaság XI., Budapesten rendezett kongresszusa, illetve ennek előkészítő munkálatai irányították a figyelmet erre a sértettet segítő lehetőségre.⁶

Kétségtelen, hogy a szocialista országok széleskörű és fejlett társadalombiztosítási rendszere sokáig "elaltatta" ezeket a gondolatokat. Így például Magyarországon a gyógyító ellátás igénybevétele állampolgári jog. A társadalombiztosítás betegség, illetve munkaképтелenség esetén táppénzre, rokkantsági nyugdíjra, temetési segélyre jogosít. A közlekedés területén az általánosan kötelező felelősségbiztosítás hozzájárult, hogy nem került határozottabban megfogalmazásra a bűncse-

lekményből származó kár e sajátos megtérítési formájának szükségessége.⁷

Az utóbbi évtizedekben azonban - az életszínvonal általános emelkedése következtében - a társadalom szélesebb rétegeit is érintő gazdagodási folyamat zajlott le, lényegesen kibővült a személyi tulajdonban lévő és nagyobb értékű vagyontárgyak köre. De növekedett a vagyon és a személyek elleni erőszakos bűncselekmények száma és az ezzel okozott kár nagysága is. Feltehetően ez készítette a jogtudományok művelőit, hogy nagyobb figyelmet szenteljenek a gyorsabb és hatékonyabb kártérítés lehetőségeinek. Elősegítette ezt a gondolkodási folyamatot az is, hogy a jogalkalmazás jogpolitikai irányelvei (a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 14/1973. számú határozata) külön hangsúlyozták az állampolgárok személyi és vagyoni érdekei védelmének, valamint a jogellenes tevékenységgel okozott károk megtérítésének a fontosságát.

A szemlélet változását jelenik azok a tanulmányok, amelyek a büntetőjogi kodifikáció számára javasolták, hogy az elkövetőnek elbírálási kedvezményt biztosító lehetőségeket a jelenleginél szélesebb körben kössék a bűncselekménnyel okozott kár megtérítéséhez, vagy legalább a jóvátételre való reális törekvésekhez (pl. a feltételes szabadságra bocsátás, próbára bocsátás, megrovás, a büntetés enyhítése vagy végrehajtásának felfüggesztése, stb.).⁸

Másfelől egyre határozottabban foglamazódik meg az az igény, hogy az állam nyújtson pénzügyi segítséget a bűncselekmény folytán sérelmet szenvedett állampolgár-
nak, hogy kára mielőbb megtérüljön.

Tóth Tihamér javaslata szerint az állami kártala-
nitás abban az esetben lenne indokolt, ha a károkozás
a sértettre nehezen elviselhető anyagi terheket ró,
illetve nincs meg a reális feltétele annak, hogy az el-
követő a kárt megtérítse. Akár azért, mert nem sikerült
megállapítani az elkövető kilétét, vagy elrejtőzött és
a felkutatásra tett intézkedések nem vezettek eredmén-
yre; akár azért, mert a büntetés végrehajtása akadályozza,
hogy kártérítési kötelezettségének eleget tegyen, vagy
rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények alapján ér-
demes a kártérítési felelősség alóli mentesítésre. Ki-
tér a javaslat arra is, hogy ezekben az esetekben az
állam elsősorban csak a kártérítés megelőlegezését
vállalja magára, s mihamarabb erre lehetőség nyílik, az
elkövetőn hajtsa be a már kifizetett összeget.⁹

Lényegében hasonló javaslattal élt Vigh József is,
bár jelezte, hogy az állami kártalanítás szabályainak
kimunkálása még a jövő feladata, "mégis többen úgy ité-
lik meg, hogy az áldozatcentrikus igazságszolgáltatás
meghonosítása az előtérbe került".¹⁰ Véleményének külö-
nös súlyt ad, hogy munkája abban a tanulmánykötetben

jelent meg, amelyet a magyar Igazságügyi Minisztérium adott ki az Egyesült Nemzetek hetedik bűnmegelőzési kongresszusa (Milánó, 1985) alkalmából. Ez kétségtelenül jelzi, hogy a szakirodalomban megjelent állásfoglalások foglalkoztatják a jogszabályalkotásban leginkább érdekelt minisztériumot is.

II. RÉSZ

A SÉRTETT A BÜNTETŐ ELJÁRÁS EGYES SZAKASZAIBAN

6. Fejezet

A nyomozási szakasz

6.1. A sértett feljelentése

A magyar büntető eljárási szabályok bárki számára lehetővé teszik a bűncselekmények feljelentését (Be,122.§). A feljelentés joga csak kivételes esetekben korlátozott: így például a hatóság vagy hivatalos személy megsértése miatt büntető eljárásnak csak jogszabályban meghatározott szerv feljelentése alapján van helye (Btk.232.§). Diplomáciai és a nemzetközi jogon alapuló egyéb személyes mentességet élvező személy sérelmére elkövetett rágalmazás vagy becsületsértés csak a sértett diplomáciai uton

kijelentett kívánságára büntethető (Btk. 183.§ /3/ bek.). De az utóbbi 50 évben nincs adat arra, hogy ilyen kívánatot előterjesztettek volna.

6.2. Jogorvoslati lehetőség a sértett számára, ha a hatóság megtagadja a nyomozást.

A nyomozást megtagadó határozatot a sértettel közölni kell. (Be. 129.§). A sértett határozattal szemben panasszal élhet. Ezt 8 napon belül a nyomozó hatóságnál kell megtenni. Ha a nyomozó hatóság (a rendőrség) a panasznak nem ad helyt, az iratokat - nyilatkozatával együtt - 24 órán belül a panaszelbírálására jogosult ügyésznek küldi meg. Az ügyész a panaszt 8 napon belül bírálja el. (Be. 148.§)

6.3. A magánindítványra és a magánvádra folyó eljárás megindításának sajátosságai

A magyar büntető eljárásnak alapelve, hogy a büntető eljárás hivatalból indult (Be. 2.§), és az ügyek nagy többségében a vádat az ügyész képviseli. A hivatalból való eljárás alapelve alól büntetőjogi kivétel a magánindítvány, eljárásjogi kivétel a magánvád.

A büntető törvénykönyv különös részében meghatáro-

zott esetekben a bűncselekmény csak magánindítványra büntethető. A magánindítvány előterjesztésére a sértett, a törvényes képviselő vagy a gyámhatóság jogosult (Btk. 31.§). A magánindítványt attól a naptól számított 30 napon belül kell előterjeszteni, amelyen a jogosult a bűncselekmény elkövetéséről tudomást szerzett. A meghalt sértett hozzátartozója a még nyitvaálló határidő alatt terjesztheti elő a magánindítványt (Be. 123.§). A magánindítvány hiánya büntethetőséget kizáró ok (Btk. 31.§).

A magánindítványhoz kötött ügyek egy részében a vádat az ügyész képviseli (például, erőszakos közöszülés, a személyi vagyont károsító bűncselekmények, ha az elkövető a sértett hozzátartozója). Ezekben az ügyekben a magánindítvány előterjesztését követően az általános eljárási szabályokat kell alkalmazni.

A magánindítványra üldözendő bűncselekmények másik, nagyobb részében a vádat a sértett, mint magánvádoló képviseli. Ennek a "különeljárásnak" a rendjét az eljárási törvénykönyv XV. Fejezete szabályozza.

A magánindítványra üldözendő és egyben magánvádas ügyek a következők: könnyü testi sértés, magántitok megsértése, levéltitok megsértése, rágalmazás, becsület-sértés és kegyeletsértés (Be. 54.§ /1/ bek.).

A magánvádas eljárás a sértett feljelentése alapján indul meg. "Ebben elő kell adni, hogy a feljelentő ki ellen, milyen bűncselekmény miatt és milyen bizonyítékok

alapján kéri a büntető eljárás lefolytatását. A feljelentést a bíróságon kell írásban vagy szóban megtenni." (Be. 314.§ /1/ bek.).

A magánvádas eljárás a sértett feljelentése alapján indul meg. "Ebben elő kell adni, hogy a feljelentő ki ellen, milyen bűncselekmény miatt és milyen bizonyítékok alapján kéri a büntető eljárás lefolytatását. A feljelentést a bíróságon kell írásban vagy szóban megtenni." (Be. 314.§ /1/.).

A magánvádas ügyekben általában nincs nyomozás. Ezt kivételesen az ügyész vagy a bíróság rendelheti el. Az ügyész akkor, ha a magánvádlótól a vád képviselőjét átvette, a bíróság pedig akkor, ha a feljelentett cselekményelkövetője ismeretlen, vagy ha a bizonyítási eszközök felkutatása más módon nem lehetséges (Be. 315.§).

6.4. A sértetté minősítés rendje

A magyar büntető eljárásban a sértett külön hatósági határozat nélkül felléphet a büntető eljárásban. A fontosabb határozatokat (például: a nyomozás megtagadása vagy megszüntetése) a hatóság "hivatalból" köteles kézbesíteni a számára. Ha a nyomozó hatóság nem tenné lehetővé a sértett fellépését, e döntés ellen panasszal lehet élni, s ezt az ügyész bírálja el. Nincs adat arra, hogy a sértetti fellépés lehtőségét a nyomozó hatóságok bárkitől is megtagadták volna.

6.5. A sértett részvételének lehetősége az egyes nyomozási cselekmények fogantatásánál

A sértett kihallgatására tanui minőségben kerül sor. Az idézésére, kihallgatásának rendjére és a vallomástétel akadályaira a tanukra vonatkozó szabályokat kell alkalmazni (Be. 62-67.§).

A nyomozási szakaszban a sértett "jelen lehet a szakértő meghallgatásánál, a szemlénél, a helyszínelésnél, a bizonyítási kísérletnél és a felismerésre bemutatásnál." A sértett értesítése mellőzhető, ha a késedelem veszéllyel jár (Be. 134.§ /4/ bek.). A sértett e nyomozási cselekményeknél indítványt terjeszthet elő és észrevételt tehet (Be. 134.§ /4/ bek.).

A sértett köteles magát alávetni a szemlének, a birtokában lévő tárgyat pedig a szemle céljából rendelkezésre bocsátani. Ha e kötelezettségét megszegi, rendbirsággal sújtható.

A terhelthez hasonlóan a sértett is köteles - a műtétet és a műtétnek minősülő vizsgálati eljárást kivéve - a szakértői vizsgáltnak magát alávetni és tűrni, hogy a szakértő a véleményadáshoz elengedhetetlenül szükséges vizsgálatot elvégezze. A sértett köteles

továbbá a vizsgálat elvégzését egyéb módon (például adatszolgáltatással) is elősegíteni. Ha e kötelezettséget nem teljesíti, rendbirsággal sújtható.

A bizonyítási kísérlet és a felismerésre bemutatás során a sértett köteles közreműködni, de a bizonyítási kísérlet az emberi méltóságot nem sértheti és egészségét nem veszélyeztetheti (Be. 85.§ /3/ bek.).

6.6.A sértett megismertetése az ügy anyagával. A megismertetés feltételei és a bemutatott anyagok mennyisége

A sértett "az őt érintő iratokat a nyomozás befejezését követően megtekintheti" (Be. 53.§ /2/ bek. b/ pont). Az iratok megtekintésére inkább csak a bíróságon (esetleg az ügyészségen) kerülhet sor, mert a nyomozó hatóság - ha a nyomozást nem szüntette meg - a befejezéstől számított 3 napon belül azokat az ügyésznek küldi meg. A nyomozási szakaszban ezért inkább csak az ott megszüntetett eljárás irataiba való betekintésnek van jelentősége. Mint arra az előzőekben ismételten utaltam, a magyar eljárási szabályok "mostohán" bánnak a sértettel. Így pl. a nyomozás befejezéséről (a megszüntetést kivéve), az iratoknak az ügyészhez történt továbbításáról és a vádemeléstényéről sem szerez tudomást, hacsak maga vagy képviselője nem tájékozik ezekről az

őt is érintő tényekről. Végső soron a sértett a tárgyalásra történő idézésből (ha tanuként hallgatják ki), vagy az értesítésből szerez tudomást, hogy az ügy bírósági szakaszba jutott és az iratokat megtekintheti.

A bíróságokon - ezt gyakorlati tapasztalatok bizonyítják - nem alkalmazzák szigoruan azt a törvényi előírást, hogy a sértett csak az őt érinti iratokat tekintheti meg. Rendszerint a teljes iratanyagot átadják betekintésre, és csak az államtitkot vagy szolgálati titkot tartalmazó ügyekben ügyelnek arra, hogy a sértett betekintési jogát korlátozzák.

7. Fejezet

Bírósági szakasz

7.1. A sértett részvétele az előkészítő eljárásban

Az eljárási törvénykönyv a tárgyalás előkészítésének szakaszát elsősorban mint a bíróság "belső", nem nyilvános eljárását szabályozza. A legtöbb kérdésben a tanács elnöke dönt és csak az ügy érdekére kiható döntések (például az eljárás megszüntetése) és a kényszerintézkedésekben való állásfoglalás tartozik a bíróság zárt ülésének jogkörébe. Az ügyész vagy a vádlott meghallgatására csak kivételesen (például pótnyomozás elrendelése előtt) kerülhet sor (Be. 176.§).

Egyedül az eljárás megszüntetéséről kell értesíteni a sértettet, a magánfelet pedig ez esetben arra kell fi-

gyelmeztetni, hogy polgári igényét egyéb törvényes úton érvényesítheti. (Be. 170.§ /3/ bek.)

Más a helyzet a magánvádas ügyekben. Itt a bíróság "a feljelentettet és a feljelentőt személyes meghallgatásra idézi meg. A védőt és a feljelentő képviselőjét erről értesíti. Ha az ügyben több sértett van, a személyes meghallgatásra valamennyi sértettet meg kell idézni." (Be. 318.§ /1/ bek.). A személyes meghallgatásnak az a célja, hogy tisztázza és pótolja a feljelentés hiányosságait, valamint megkísérelje a feljelentett és a feljelentő kibékítését. A személyes meghallgatást népi ülnök, valamint bírósági titkár (birói vizsgát tett fogalmazó) is foganatosíthatja, és formai okokból az eljárást megszüntethetik (Be. 318.§ /6/ bek.).

A közvádas ügyekben a sértett személyesen nem vehet részt a tárgyalás birói előkészítésének szakaszában. Általános jogosultsága alapján azonban indítványokat és észrevételeket tehet, a bíróságtól eljárási jogairól és kötelezettségeiről felvilágosításokat kérhet (Be.53.§ /2/ bek. c/ pont). Így a vádirat benyújtása után beadvánnyal fordulhat a bírósághoz, indítványait és észrevételeit jegyzőkönyvbe mondhatja.

A magánvádas eljárásban a személyes meghallgatáson csak az arra idézett, illetőleg az arról értesített személyek vehetnek részt. A bíróság ismerteti a feljelentés lényegét, és - ha annak feltételei fennállnak -

figyelmezteti a feljelentettet a viszontvád lehetőségére. Ezt követően kerül sor a kibékítés megkísérlésére. Ha a békítés eredménytelen marad, rögzítik a feljelentett személyi adatait, azt, hogy bűnösségét elismeri-e, és védekezésénke alátámasztására milyen bizonyítási eszközöket jelöl meg. Szükség esetén a bíróság megállapítja, hogy melyik sértett jár el magánvádlóként, illetőleg megegyezés hiányában kijelöli a magánvádlót. Végül felhívja a feljelentőt bizonyítási eszközeinek megjelölésére (Be. 318.§ /3/ bek.).

A magánvádló távolmaradása a személyes meghallgatásról súlyos következménnyel jár: ha nem jelenik meg és távolmaradását kellően nem mentette ki, vagy azért nem volt idézhető, mert lakcímének megváltozását nem jelentette be, a bíróság az eljárást megszünteti (Be. 319.§ /1/ bek. a/ pont).

A magánvadás ügyekben a bíróság előkészítő eljárása igen hatékonyan működik. 1985-ben például az összes magánvadás ügyek (23.328) nagy részét (16.676) sikerült az előkészítési szakaszban megszüntetni, elsősorban a bíróságok békítő eljárásának a következtében.

A közvadás ügyekben a sértettet és a magánfelet nem illeti meg a jogorvoslati jog a tárgyalás előkészítése során hozott döntésekkel szemben, még abban az esetben sem, ha a bíróság az eljárást megszüntette. Igaz, a polgári jogi igényről nem is dönthet a bíróság, a meg-

s

szüntetés gyakorlatilag egyéb törvényes utra utasítást jelent.

A törvény kivételes rendelkezései, szoros feltételeket szabva, megengedik, hogy a bíróság a vétségi eljárásra tartozó ügyekben a tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabjon ki. (A tárgyalás mellőzése pénzbüntetés kiszabása esetén: Be. XVII. Fejezet.) Ilyen esetben a bíróság a bűncselekmény elkövetésének megállapítása mellett pénzbüntetést szab ki és dönthet a polgári jogi igényről is. E döntésellen nem lehet fellebbezni, de kérhető a tárgyalás kitűzése. Ám ha a tárgyalás kitűzését kizárólag a magánfél kérte, a bíróság a polgári jogi igényre vonatkozó rendelkezést hatályon kívül helyezi és az igény érvényesítését egyéb törvényes utra utasítja (Be. 353.§ /3/ bek.).

A magánvádló az előkészítő szakaszban fellebbezési jogosultsággal rendelkezik. Megtámadhatja az áttételről, az eljárás felfüggesztéséről vagy megszüntetéséről hozott bírósági döntést (Be. 317.§ és 321.§).

7.2. A sértett az elsőfoku bíróság tárgyalásán

A sértett a tárgyaláson kihallgatott személyekhez - eltérően az eljárás más alanyaitól - csak kérdések feltevését indítványozhatja. A magánfél közvetlenül teheti fel a kérdéseit (Be. 188.§ /3/ bek.). Ezen tulme-

nően indítványokat és észrevételeket tehetnek a bizonyítási eljárás körében is.

A perbeszédnek az ügyész vádbeszédével kezdődnek. Mivel a magyar eljárási jog a társadalmi vádló és a társadalmi védő intézményét nem alkalmazza, az ügyész után a sértett és a magánfél szólalhat fel. Ennek során a sértett a vádlott bűnösségéről, a magánfél pedig a polgári jogi igényről nyilatkozhat (Be. 212.§ /2/ bek.).

Mivel a bíróság a sértett nyilatkozata nem köti, annak tartalmát és súlyát belső meggyőződése alapján értékeli és például a büntetés kiszabásánál figyelembe veheti.

A magánfél és az ügyész egyaránt érvényesítheti a polgári jogi igényt, ezért indítványaik eltérőek lehetnek. Ebben az esetben a bíróság a magasabb összegű igény keretein belül - valamennyi indítványt, illetőleg kérelmet elbírálja (Be. 215.§).

A magánvádas ügy tárgyalásán a magánvádló lényegében az ügyész vádképviselői jogait gyakorolja. A kihallgatott személyekhez kérdéseket intézhet, indítványokat és észrevételeket tehet, valamint perbeszédet is tarthat. A magánvádló a vádat indokolás nélkül elejtheti, s ezt esetben a bíróság köteles az eljárást megszüntetni. Hasonlóan jár el a bíróság akkor is, ha a magánvádló a tárgyaláson nem jelent meg és távollmaradását nem mentette ki, vagy azért nem volt idézhető,

mert lakcímének változását nem jelentette be (Be. 325.§).

Kölcsönösen elkövetett könnyü testi sértés, rágal-
mazás és becsületsértés esetén az egyik fél sérelmére
elkövetett bűncselekmény miatt indult eljárásban a
másik fél abban az esetben is jogosult a magánindítvány
előterjesztésére, ha ennek határideje lejárt. (Be. 314.§
/3/ bek.). Ha az eredeti vádló mulasztása vagy vádelej-
tése miatt az eljárást meg kell szüntetni, a viszonyvád
alapján indult eljárás is osztozik ennek a sorsában,
feltéve, hogy a magánindítvány előterjesztésének határ-
ideje a személyes meghallgatás napjáig már lejárt (Be.
315.§ /3/ bek. és 326.§).

A bíróságok elsősorban a személyes meghallgatást
használják fel a felek kibékítésére, az intézménynek ez
az elsődleges célja. De ha a tárgyaláson alakul ki ennek
a lehetősége, a bíróságok törekednek a megbékélés leő-
mozdítására. Ez saját érdekük is: Ha a magánvádló a
vádat elejti, egyszerűbb lesz a bíróság határozata
és a jegyzőkönyvet is rövidített formában lehet elké-
szíteni. Ez a legszükségesebb adatokon túlmenően csak
a magánvádlónak a vádelejtésére vonatkozó kijelentését,
valamint a vádlottnak azt az esetleges nyilatkozatát
tartalmazza, amely a vádlót a vád elejtésére indította
(Be. 326.§ /2/ bek.). Ez utóbbi körülmény rögzítését az
indokolja, hogy az ítélkezési gyakorlat szerint a vád-
lott a magánvádló vádelejtése esetén csak akkor köte-

lehető a bűnügyi költségeknek, vagy azok egy részének a viselésére, ha ő szolgáltatott okot a büntető eljárás megszüntetésére (BJD 2365., 4606., 5544.).

Az egyszerü sértett számára a törvény nem biztosít fellebbezési jogot az elsőfoku bíróság ügydöntő határozatával szemben. A magánfél is csak a polgári jogi igényt érdemben elbiráló rendelkezés ellen jelenthet be fellebbezést (Be. 42.§ II. b/ pont). Ezzel szemben a magánvádoló fellebbezéssel élhet a terhelt terhére, illetve ha polgári jogi igényt is bejelentett, az igényt érdemben elbiráló rendelkezés ellen is.

Az, akivel az elsőfoku bíróság az ügydöntő határozatát kihirdetés útján közli, fellebbezését nyomban bejelentheti vagy erre háromnapos határidőt tarthat fenn. E határidő elmulasztása ellen igazolásnak nincs helye. A kézbesítés útján közölt határozat ellen 8 napon belül lehet fellebbezni (Be. 243.§).

7.4. A sértett részvétele a másodfoku bírósági eljárásban

A másodfoku bíróság az egyszerübb, az iratok alapján is eldönthető kérdésekben tanácsüléssel határoz, ezen a bíróság tagjain kívül más nem lehet jelen (Be. 249-251.§). Ha a bíróság az ügyben tárgyalást tart, erről a sértettet és a magánfelet értesíti (Be. 254.§ /2/ bek.).

A tárgyaláson azelőadó bíró ismerteti az ügyet, a

sértett és a magánfél kérhetik ennek kiegészítését (Be. 256.§ /2/ bek.). A bíróság döntése előtt a sértett és a magánfél felszólalhat. A sértett a vádlott bűnösségéről, a magánfél a polgári jogi igényről nyilatkozhat (Be. 256.§ /3/ bek.).

A magánvádló a másodfoku tárgyaláson a sértett jogait azzal az eltéréssel gyakorolhatja, hogy perbeszédet tarthat. Indítványozhatja azt is, hogy a bíróság az eljárást szüntesse meg. Ez az állásfoglalása köti a bíróságot és kihat a viszonyvad sorsára is, feltéve, hogy az erre vonatkozó magánindítvány a személyes meghallgatás napjáig már lejárt.

7.5. A sértett és a rendkívüli jogorvoslatok

A magyar eljárási törvénykönyv a jogerős birói döntés megtámadásának két lehetőségét ismeri: a perújítást és a törvényességi óvást.

A perújítás okait (például: új bizonyítékok, amely valószínűvé teszi a terhelt felmentését vagy bűnösségének megállapítását, az alapeljárásban hamis bizonyítékot használtak fel) és a perújítási indítvány, illetve kérelem benyújtására jogosítottak körét a törvény részletesen meghatározza (Be. 276-277.§). Közöttük a sértett nem szerepel, így legfeljebb az ügyész figyelmét hiv-

hatja fel arra, hogy véleménye szerint helye lehet a perujítási eljárásnak. A magánfél sem kezdeményezhet önállóan perujítási eljárást a büntető eljárás keretében, de ha valamilyen okból a perujítási eljárást elrendelték, indítványt tehet a már érdemben elbírált polgári jogi igény újbóli elbírlására. Nyitva áll azonban számára a polgári eljárás, annak feltételi és szabályai szerint megtámadhatja a büntető bíróságnak a polgári jogi igényéről érdemben hozott határozatát (Be. 282.§).

Kedvezőbb helyzetben van a magánvádló, mert önállóan is előterjeszthet a bíróságnál perujítási kérelmet, de csak abban az esetben, ha a terheltet felmentették vagy az eljárást megszüntették (Be. 329.§).

A bíróság jogerős határozata ellen csak a Legfelsőbb Bíróság elnöke és a legfőbb ügyész élhet törvényességi óvással, ha az törvényt sértő vagy megalapozatlan. Ezen kívül, a legfőbb ügyész óvással élhet a bíróság eljárás megszüntető végzése ellen, ha azt az ügyész vádelejtésére alapította, de a vádelejtés volt törvényt sértő vagy megalapozatlan (Be. 284.§). Ebből következik, hogy a sértett, a magánvádló és a magánfél csak a két vezető személyiségtől kérheti a törvényességi óvás emelését, s állásfoglalásukkal szemben jogorvoslatnak helye nincs.

Az alapügyben eljáró elsőfokú bíróság a perujítási

indítványt, illetőleg a kérelmet nem nyilvános tanács-
ülésen bírálják el. Erről az eljárás résztvevői nem
kapnak értesítést, de ez nem zárja ki, hogy esetleges
indítványaikat vagy észrevételeiket eljuttassák a bi-
rósághoz (Be. 278. és 53.§ /2/ bek. c/ pont). Ha a bi-
róság a perujítási indítványt, illetőleg a kérelmet ala-
posnak találja, a perujítást elrendeli és az ügyet tár-
gyalásra tűzik ki. Ujból kezdődik az eljárás, és ebben
már a sértettet, a magánfelet és a magánvádlót ugyan-
azon jogok illetik meg, mint az alapeljáráásban.

A törvényességi óvást a Legfelsőbb Biróság három
hivatásos bíróból álló tanácsa, ha pedig az a Legfelsőbb
Biróság határozata ellen irányul, a Legfelsőbb bíróság
elnökségi tanácsa bírálja el. (Be. 286.§). A Legfelsőbb
Biróság az óvást ülésen, egyszerűbb esetekben tanács-
ülésen bírálja el. Az ülésről azokat, akikre a törvé-
nyességi óvás alapján hozandó határozat kihathat, ér-
tesíteni kell. Az érdekeltek az ülésen felszólalhatnak
(Be. 289.§).

7.6. A sértett fellebbezése és a sulyosítási tilalom

A hatályos magyar eljárási jog a relativ sulyosi-
tási tilalom alapján áll: a felmentett vádlott bűnössé-
gét megállapítani vagy büntetését sulyosítani csak akkor
lehet, ha a terhére fellebbezést jelentettek be (Be.

241.§ /1/ bek.). Mivel a büntetőjogi kérdésben a sértetti körből csak a magánvádlónak van fellebbezési joga, egyedül az ő fellebbezése nyithatja meg a súlyosabb döntés lehetőségét. Hogy a büntetések és az intézkedések bizonyult rendszerében minősül súlyosabb büntetésnek, a Legfelsőbb Biróság Büntető Kollégium a 98. számú határozatában állapította meg. (Birósági Határozatok 1980. évi 6. szám.)

A relativ súlyosítási tilalom - néhány kivételes lehetőségtől eltekintve - érvényesül az elsőfoku bíróság határozatának hatályon kívül helyezése folytán megismételt eljárásban is (Be. 234.§).

A törvényességi óvás alapján folytatott eljárásban a Legfelsőbb Biróság a jogerős határozat törvényességi óvással megtámadott részének megváltoztatásán túl nem terjeszkedhet, azt csak az óvás iránya szerint és az abban meghatározott terjedelemben bírálhatja felül. Így súlyosításra is csak az erre irányuló óvás esetén kerülhet sor (Be. 287.§ /2/ bek.).

L Á B J E G Y Z E T E K

1. Fejezet

- 1./ TÓTH Tihamér: A sértett szerepe. 32-33. p.
- 2./ HABERMANN Gusztáv: A sértettről. 515. p.
- 3./ MÓRA Mihály: Iankönyv. 169-170. p.
- 4./ KIRÁLY Tibor: A sértett. 79. p.
- 5./ MÁRKUS Ferenc: Az emberi környezet büntetőjogi védelme. 180-201. p. In: Környezetvédelem.
- 6./ SÓLYOM László: A polgári bíróságok környezetvédelmi ítélkezése és a polgári jog új lehetőségei a környezetvédelemben, 148-179. p. In: Környezetvédelem.
- 7./ PTK magyarázat. 1630-1642. p.
- 8./ PTK magyarázat. 1646-1658. p.
- 9./ Enciklopédia. 1416-1417. p.
- 10./ SZABÓNÉ, Nagy Teréz: A polgári igény. 197. p.
- 11./ SZABÓNÉ, Nagy Teréz: A polgári igény. 198. p.
- 12./ TÓTH Tihamér: Kriminológiai vizsgálat. 38-39. p.
- 13./ TÓTH Tihamér: Kezdeményezés. 11. p.
- 14./ KORINEK László: A lakosság értékitélete.
KORINEK László: A jogsértések hatása.
TÓTH Tihamér: Kriminológiai vizsgálat.

TÓTH Tihamér: Kezdeményezés.

- 15./ TÓTH Tihamér: Kezdeményezés. 13. p.
- 16./ KORINEK László: A lakosság értékitélete 25. p.
- 17./ KORINEK László: A lakosság értékitélete. 27. p.
- 18./ SZABÓNÉ, Nagy Teréz: Jegyzet I. 154. p.
- 19./ Be indokolása 114. p.
- 20./ Be magyarázat 366-269. p.

2. Fejezet

- 1./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 23. p.
- 2./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 35. p.
- 3./ HACKER Ervin: A magyar büntető eljárásjog. Miskolc
1943. 28. p.
- 4./ ALAPY Gyula: A büntető perrendtartás. Budapest,
1952. 240-241. p.
- 5./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 41. p.
- 6./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 42. p.

3. Fejezet

- 1./ SZABÓNÉ Nagy Teréz: Jegyzet I. 117-121. p.
- 2./ Kommentár I. 168-169. p.
- 3./ Kommentár I. 169. p.
- 4./ Kommentár I. 169. p.
- 5./ Be magyarázat. 179-180. p.
- 6./ Ügyészégi Közlöny. 1974. évi 5. szám 18. számú
állásfoglalása

- 7./ KIRÁLY Tibor: A büntető eljárás utjai. 256. p.
- 8./ HÁBERMANN Gusztáv: A sértettről. 515. p.
- 9./ KIRÁLY Tibor: A büntető eljárás utjai. 256. p.
- 10./ KIRÁLY Tibor: A sértettről. 79. p.
- 11./ KIRÁLY Tibor: A sértettről. 79. p.
- 12./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 313. p.
- 13./ TREMMEL Flórián: A magánvád. 313. p.

4. Fejezet

- 1./ Kriminalisztika 450. p.
- 2./ KARNYEJEVA, L.M. - KERTÉSZ Imre: Források. 85-86.
- 3./ Krimináltaktika. 87. p.
- 4./ KERTÉSZ Imre: A kihallgatási taktika.
- 5./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás.
- 6./ Kriminalisztika. Krimináltaktika.
- 7./ RÓZSA János: Szexuális bűnözés. Bp. 1977. 422. p.
RÓZSA János: A sértett (tanu) és a terhelt kihallgatása az erőszakos nemi közösülés büntette miatt indult büntető eljárásban. In: Kriminológiai és Kriminalisztikai Tanulmányok.
Bp. 1975. 203-237. p.
- 8./ KARNYEJEVA, L.M. - KERTÉSZ Imre: Források. 38-107. p.
- 9./ KIRÁLY Tibor: Büntetőítélet. 139. p.
- 10./ KARNYEJEVA, L.M. - KERTÉSZ Imre: Források. 105. p.

- 11./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás. 375-382. p.
- 12./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás. 138-150. p. és 460-483.p.
- 13./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás. 151-214. p. és 483-503. p.
- 14./ Krimináltaktika 87. p.
- 15./ Krimináltaktika 147-141. p.
- 16./ Krimináltaktika 450-451. p.
- 17./ Kriminalisztika 430. p.
- 18./ KARNYEJEVA, L.M. - KERTÉSZ Imre: Források.97-108.p.
- 19./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás. 505-534. p.
KERTÉSZ Imre: A kihallgatási taktika, 23-28. p.
- 20./ NAGY Lajos: Tanubizonyítás. 522-523. p.
- 21./ TÓTH Tihamér: A sértett vallomásának felvétele és értékelése. Belügyi Szemle.
1983. évi 11. sz. 101-7. p.
- 22./ KORINEK László. A jogsértések hatása az áldozatok bűnözéssel kapcsolatos beállítódására.
Magyar Jog. 1986. évi 4. szám
345-348. p.

5. Fejezet

- 1./ Be magyarázat II. 913. p.
- 2./ Be indokolás 96. p.
- 3./ Be. magyarázat II. 737. p.
- 4./ Be. magyarázat. 322. p.
- 5./ Be. magyarázat II. 631. p.
- 6./ CSÉKA Ervin: A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP)

budapesti kongresszusának várnai és freiburgi előkészítő kollokviuma.

CSÉKA Ervin: A Nemzetközi Büntetőjogi Társaság (AIDP) budapesti kongresszusának várnai és freiburgi előkészítő kollokviuma. Jogtudományi Közlöny, 1974. évi 170-174. p.

GYÖRGYI Kálmán: XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus, Budapest, 1974. szeptember. Jogtudományi Közlöny 1975. évi 53-60. p.

7./ WIENER A. Imre: Civil Litigation and the Insurance System Concerning the Victims.
In: Towards a victim policy in Europe.
HEUNI, Helsinki, 1984. 146-166. p.

8./ TÓTH Tihamér: Kártalanítás. 48. p.

9./ TÓTH Tihamér. Kártalanítás. 49-51. p.

TÓTH Tihamér: A bűnözés áldozatai kárának megtérítése.
Jogtudományi Közlöny. 1986. évi 2. sz.
72-78. p.

10./ VIGH József: A bűnözés áldozatainak megítélése. In:
Az Egyesült Nemzetek hetedik bűnmegelőzési kongresszusa, Miláno, 1985.
Budapest, 1986. 306-317. p.

A LÁBJEGYZETEKBE HASZNÁLT RÖVIDÍTÉSEK
(BIBLIOGRÁFIAI ADATOK)

Be indokolása: Az 1973. évi I. törvény a büntető eljárásról. Indokolás a büntető eljárásról szóló törvényhez. Igazságügyi Közlöny. 1973. évi külön szám (1973. április 30.) 188. p.

Be magyarázat: LÁSZLÓ Jenő (szerk.): A büntető eljárás magyarázata. I-II. kötet. Budapest, 1982. 1183. p.

HÁBERMANN Gusztáv: A sértettről. : A sértettről. Jogtudományi Közlöny. 1964. évi 9. szám, 509-516. old.

Enciklopédia. : SZABÓ Imre (főszerk.): Állam-és Jogtudományi Enciklopédia. I-II. kötet. Budapest, 1980. 1776. p.

KARNYEJEVA, L.M. - KERTÉSZ Imre: Források. : A bizonyítékok forrásai a szovjet és a magyar büntető eljárási jogban. Budapest, 1985. 288. p.

KERTÉSZ Imre: A kihallgatási taktika. : A kihallgatási taktika lélektani alapjai. Budapest, 1965. 325. p.

KIRÁLY Tibor: A büntető eljárás utjai. : A büntető

eljárási jog utjai. Magyar jog.
1985. évi 3-4.sz. 252-258. p.

KIRÁLY Tibor: Büntetőítélet. : Büntetőítélet a jog hatá-
rán. Budapest, 1972. 336. p.

KIRÁLY Tibor: A sértettről. : A sértett a büntető el-
járásban. Magyar Jog. 1968. évi 2. szám.

Kommentár I.: JÁSZAI Dezső (szerk.): A büntető eljárás
kommentárja. II kötet. Budapest, 1967.
983. p.

KORINEK László: A jogsértések hatása. : A jogsértések
hatása az áldozatok bűnözéssel kapcso-
latos beállítódására. Magyar Jog.
1986. évi 4. szám, 345-348.p.

KORINEK László: A lakosság értékitélete.: A lakosság
értékitélete a bűnügyi munkáról és a
feljelentések elmaradása. Belügyi
Szemle. 1983. évi 7. szám. 22-27. p.

Környezetvédelem. : TRÓCSÁNYI László (szerk.): Környe-
zetvédelem és jog. Budapest, 1981.
264. p.

Kriminálisztika. : Kriminálisztika. Általános rész.
Kiadja a Belügyminisztérium Tanul-
mányi és Módszertani Osztály.
Budapest, 1961. 725. p.

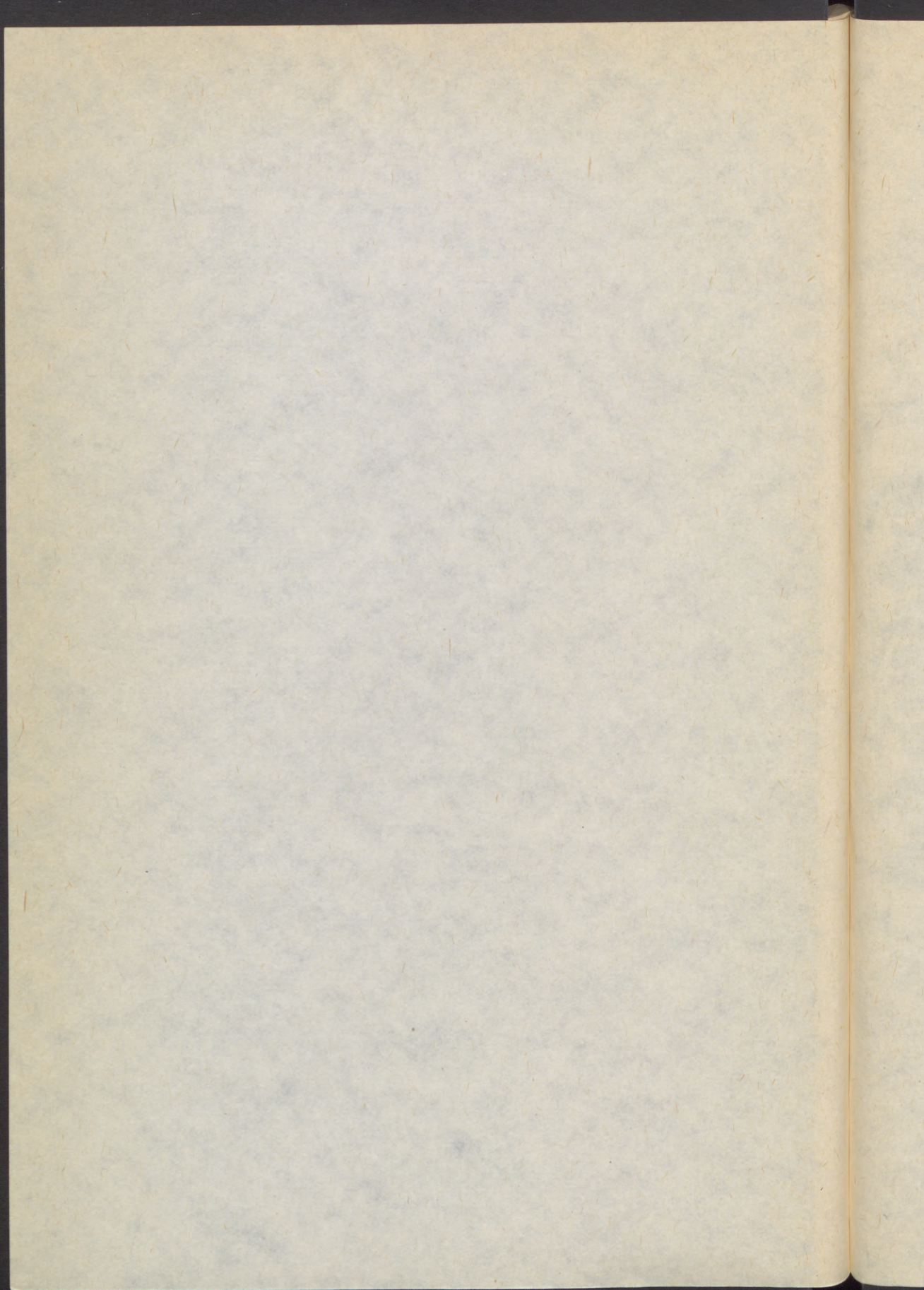
- Krimináltaktika. : Krimináltaktika. (Tankönyv) BM Könyvkiadó, Budapest, 1983. 462. p.
- MÓRA Mihály: Tankönyv. : A magyar büntető eljárási jog. Tankönyvkiadó. Budapest, 1961. 689. p.
- NAGY Lajos: Tanubizonyítás. : Tanubizonyítás a büntetőperben. Budapest, 1966. 662. p.
- PTK magyarázat. : EÖRSI Gyula és GELLÉRT György (szerk.): A Polgári Törvénykönyv magyarázata. I-III. kötet. Budapest, 1981. 3431.p.
- SZABÓNÉ Nagy Teréz: A polgári jogi igény. : A polgári jogi igény elbírálása a büntető eljárásban. Magyar Jog. 1971. évi 4. szám. 193-202. p.
- SZABÓNÉ Nagy Teréz: Jegyzet I. : Magyar büntető eljárási jog I. (Egységes jegyzet) Tankönyvkiadó, Budapest, 1982.
- TÓTH Tihamér: A sértett szerepe. : A sértett szerepe a bűncselekmény minősítésében. Belügyi Szemle, 1980. évi 9. szám. 31-45. p.
- TÓTH Tihamér: Kártalanítás. : A bűncselekmények magán-személy sértettjének kártalanítása. Belügyi Szemle 1981. évi 8. szám, 40-51. p.
- TÓTH Tihamér: Kezdeményezés. : A büntető eljárás kezdeményezése. Belügyi Szemle. 1980. évi 7.

szám. 10-18. p.

TÓTH Tihamér: Kriminológiai vizsgálat. : A bűncselekmények sértetteinek kriminológiai vizsgálatához. Belügyi Szemle. 1984. évi 5. szám, 34-44. p.

TERMEL Flórián: A magánvád. Budapest, 1985. 369. p.

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal:

I. RÉSZ

A bűncselekmény sértettje - a büntető eljárás résztvevője

1. Fejezet

Fogalmak és általános kérdések 3

2. Fejezet

Történeti előzmények 22

3. Fejezet

A sértett jogi helyzetének általános jellemzése 33

4. Fejezet

A sértett vallomása 53

5. Fejezet

A sértett vagyoni érdekeinek védelme 62

II. RÉSZ

A sértett a büntető eljárás egyes szakaszaiban

6. Fejezet

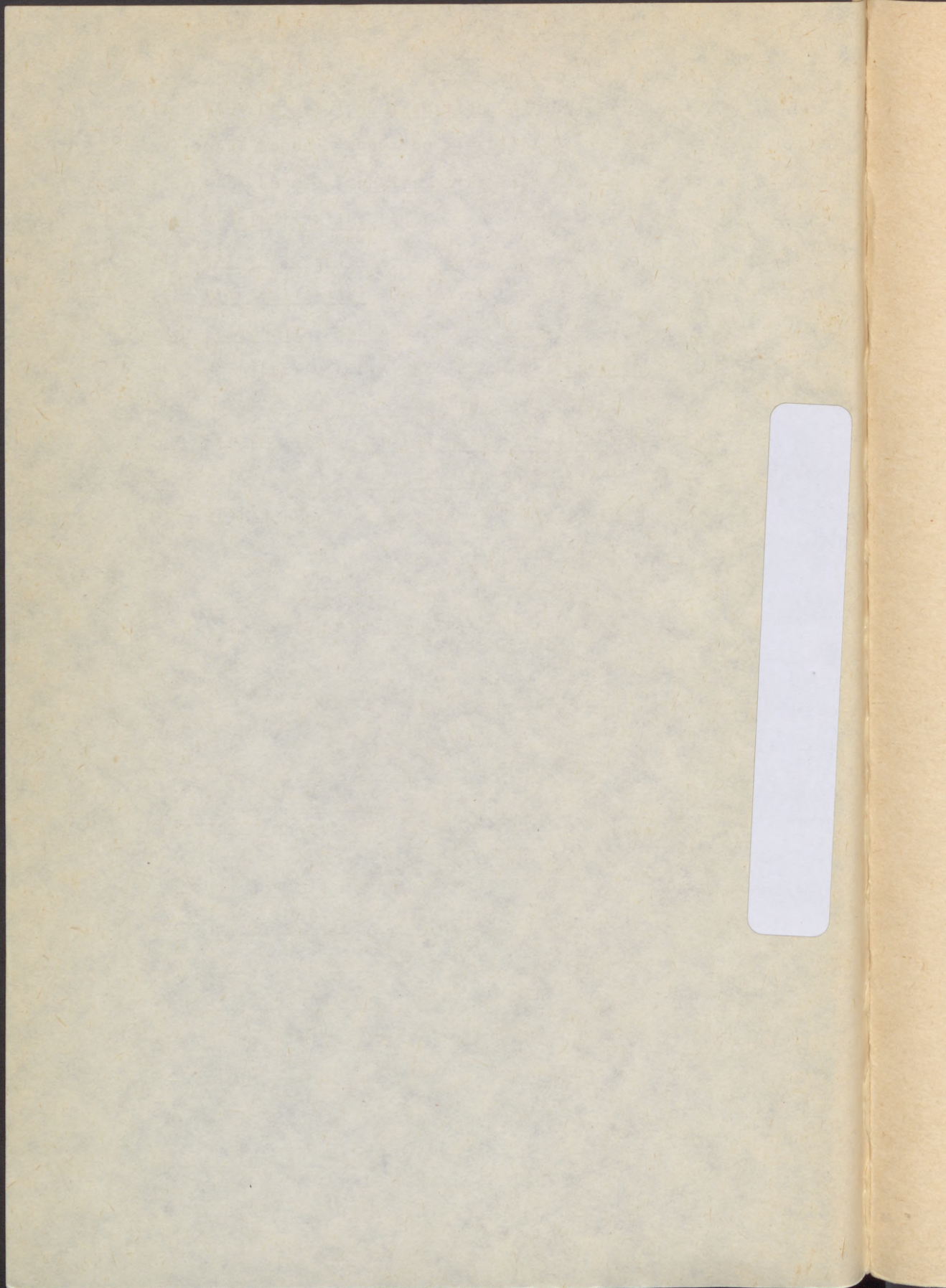
A nyomozási szakasz 76

7. Fejezet

A bírósági szakasz 82

Lábjegyzetek 93

Bibliográfiai adatok 98

1489-2